

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GEOGRAFIJO
ODDELEK ZA SOCIOLOGIJO

ŠTEFAN ROT

**Kosovski konflikt v Jugoslaviji v 80. letih in njegov vpliv
na slovensko osamosvojitvev**

Zaključna seminarska naloga

Diplomsko delo

Mentorja: izr. prof. dr. Jernej Zupančič
doc. dr. Igor Škamperle

Univerzitetni dvodisciplinarni
študijski program prve stopnje:
GEOGRAFIJA, SOCIOLOGIJA

Ljubljana, 2012

Zahvala

Zahvaljujem se mentorjema za sodelovanje, svetovanje in pomoč pri izdelavi te zaključne seminarske naloge oziroma tega diplomskega dela. Hkrati se zahvaljujem svoji družini, preostalim profesorjem in kolegom študentom, ki so me spremljali, spodbujali in mi pomagali v času študija.

Štefan Rot

Izvleček

Delo govori o kosovskem konfliktu v Jugoslaviji v osemdesetih letih dvajsetega stoletja in njegovih morebitnih vplivih na slovenske osamosvojitvene procese. Vsebuje geografski oris Kosova in pregled zgodovinskega razvoja območja njegovega današnjega obsega, predstavi njegov takratni položaj v Jugoslaviji ter širši svetovni ekonomski, politični in družbeni kontekst, ki je vplival na kasnejši razvoj dogodkov v Jugoslaviji. Vsebuje tudi analizo samega konflikta, njegovih vzrokov, posledic in razvoja ter analize tekstov družboslovne stroke, intelektualcev, medijev, družbene in politične alternative, pa tudi politikov. Delo preko sinteze ugotovitev teh analiz in pregledov poskuša poiskati morebiten vpliv kosovskega konflikta na osamosvojitvene procese v Sloveniji.

Ključne besede: konflikt, krizna žarišča, osamosvojitvev, Kosovo, Slovenija, Jugoslavija

Abstract

This paper talks about the Kosovo conflict that took place in Yugoslavia in the 1980's and its potential influences on the process of Slovenia gaining its independence. It contains a geographical outline of Kosovo and an overview of the historical development of its present area, it presents Kosovo's position in Yugoslavia and economical, political and social context, which affected later development of events in Yugoslavia. It also contains analysis of the conflict, its causes, effects and development, and analysis of the texts written by the intellectuals, the media, social and political alternative and also by the politicians. Through the synthesis of those sources the paper tries to find possible effect of the Kosovo conflict on the process of Slovenia gaining its independence.

Key words: Conflict, crisis areas, independence, Kosovo, Slovenia, Yugoslavia

Kazalo

1. Uvod.....	6
2. Geografski oris Kosova.....	9
2.1. Geografska lega in fizično geografski oris Kosova.....	9
2.2. Prebivalstvo in naselja Kosova.....	11
2.3. Politična in upravna ureditev	13
2.4. Gospodarstvo Kosova.....	13
3. Zgodovina Kosova	14
3.1. Stari vek.....	14
3.2. Selitve narodov	14
3.3. Srednjeveška srbska država in širitve Otomanov	15
3.4. Novi geopolitični interesenti in razpad turške države	15
3.5. Svetovni vojni in prva Jugoslavija.....	16
3.6. Druga Jugoslavija, njen razpad in osamosvojitvev Kosova	17
4. Sodobni kosovski problemi.....	18
5. Svet, Evropa in Jugoslavija v osemdesetih letih.....	21
6. Kosovo v Jugoslaviji v začetku osemdesetih let.....	23
7. Odprtje kosovskega konflikta	24
8. Obdobje navideznega miru	25
9. Ustavne spremembe	27
10. Slovensko nasprotovanje in zaostritev slovensko – srbskih odnosov	29
11. Odgovor slovenske politike.....	30
12. Mnenje slovenske stroke	31
12.1. Teorija in praksa	31
12.2. O ustavnih spremembah.....	36

12.3.	Za konfederalno Slovenijo	40
13.	Mnenje slovenske družbene in politične alternative	43
14.	Sklepi.....	51
15.	Viri in literatura.....	58
16.	Seznam prilog.....	64

1. Uvod

Leta 1981 so v Prištini tamkajšnji študentje sprožili demonstracije. Takrat je bilo to presenečenje, ki je sprožilo val začudenja med državljani Jugoslavije, pa tudi med najvišjimi političnimi funkcionarji, saj je imel o stanju na Kosovu v tistem času le malokdo realne predstave. Odgovor na demonstracije je bil odločen, nemiri so bili zadušeni, poročanje o dogajanju pa skopo. Tudi po koncu izgrediv se je o njihovem poteku in vzrokih zanje le malo vedelo, podobno lahko rečemo tudi za njihov širši kontekst. Teže krivde je bila deležna albanska kontrarevolucija. Kosovski konflikt je bil po smrti Tita prvi izmed v kasnejših letih odprtih konfliktnih situacij na območju takratne Jugoslavije. Ob svojem izbruhu le kakšno leto po smrti dolgoletnega voditelja in po mnenju mnogih veznega tkiva te multinacionalne državne tvorbe je prvi opozoril na probleme, ki so se kopičili v njej. Dal je formo latentnim problemom, predvsem nacionalnim, se pravi borbi za teritorialnost dveh, na tem območju obstoječih etničnih skupin, ki vsaka na svoj način dokazujeta in opravičujeta svoj vodilni položaj na tem geografskem območju. Prva se naslanja na svojo slavno srednjeveško zgodovino, razvito do mitoloških razsežnosti in v prostoru vidno v obliki starih arhitekturnih spomenikov ter krajevnih imenih, medtem ko druga poudarja sodobno demografsko situacijo in procese označevanja prostora vrši v sodobnosti. Pred odprtim konfliktom širši javnosti slabo vidni problemi in napetosti so potrebovali ustrezno rešitev, a nadaljnji dogodki so dali slutiti, da njeno iskanje ni bilo uspešno.

Po nemirih je prišlo do bistvenih sprememb v notranji jugoslovanski politiki in družbi: večja represija na potencialnih konfliktnih območjih, porajanje nezadovoljstva s politično ureditvijo in kasneje tudi samim sistemom, pojav nacionalizmov itd. Vsekakor ne smemo pozabiti tudi na ekonomsko situacijo, ki je bila vse prej kot rožnata in je bila takrat pogosto izpostavljena kot izvir vseh ostalih težav.

V obdobju po zatrtju demonstracij leta 1981 se ozračje na Kosovu nikoli ni docela ohladilo. Sledili so si incidenti in domnevni incidenti. Za primer naj bo navedeno streljanje albanskega nabornika Kelmendija v vojašnici, ki so mu različne strani dale povsem različen vzrok, vse od psihične nestabilnosti, preko nezadovoljstva s sistemom, do nacionalističnega ekscesa. Z njimi so se krepili nacionalizmi, hkrati z njimi pa tudi nezadovoljstvo vseh vpletenih strani, predvsem Albancev in Srbov. Konflikt je privedel do ustavnih sprememb v

Socialistični republiki Srbiji (ukinitve avtonomije Kosova) in posledično do vnovičnih demonstracij in stavke rudarjev albanske narodnosti.

Skozi vsa ta leta, ko konflikt na Kosovu ni bil rešen, se je zmanjšala tudi njegova informacijska izolacija, kar se je poznalo tudi na odmevnosti takratnih dogodkov. V Sloveniji je bilo tamkajšnje dogajanje deležno precejšnje pozornosti, še posebno v najbolj nemirnih obdobjih le tega, se pravi v času srbskih ustavnih sprememb. Tako se je v podporo stavkajočim rudarjem organiziralo zborovanje v Cankarjevem domu. Sergej Flere (2007, str. 99–100) osrednji pomen tega zborovanja bolj kot sami podpori Albancem na Kosovu pripiše slovenski etno-politični homogenizaciji, saj so se na tem zborovanju prvič zbrali vsi glavni slovenski družbeno-politični akterji tistega obdobja.

Namen te zaključne seminarske naloge/tega diplomskega dela je osvetliti kosovski konflikt v osemdesetih letih z vidika takratnih procesov v Jugoslaviji, predvsem z vidika osamosvojitvenih procesov v Sloveniji. Pri tem bo problem osvetljen tako z geografskega vidika (vidik države kot družbenega urejanja prostora), kot tudi sociološkega (mnenja družboslovnih avtorjev, intelektualcev, politične alternative, pogojno tudi civilne družbe). Cilji tega dela so torej analizirati položaj Kosova v Jugoslaviji v osemdesetih letih, prepoznati in analizirati določene procese in spremembe v tem obdobju in povezave med kosovskim konfliktom v osemdesetih letih in ustavnimi spremembami v Jugoslaviji v tem času. Hkrati želim vse to umestiti tudi v širši evropski, pa tudi globalni kontekst. V tem delu se želim čim bolj oddaljiti od razprave o nacionalizmih, ne pa tudi izolirati, saj so bili le ti kljub vsemu temeljni za pojav konflikta, ter se toliko bolj posvetiti procesom upravljanja prostora in odmevom v akademski, alternativni in civilnodružbeni sferi, ki so bili dogajanju vzporedni, ter kako so vplivali na položaj Kosova v Jugoslaviji in na osamosvojitve Slovenije, ne glede na to, ali so bili direktna posledica nacionalizma ali ne. S temi cilji bo dosežen tudi končni cilj tega dela, se pravi potrditev ali zavrnitev delovne hipoteze, ki se glasi: *»Kosovski konflikt v Jugoslaviji v osemdesetih letih je vplival na slovenske osamosvojitvene procese.«*

Razprava o vprašanju bo potekala po sledeči metodologiji. Kvalitativno bom analiziral v osemdesetih letih aktualni položaj Kosova v Jugoslaviji in njegove spremembe ter predstavil njihove interpretacije ter zgodovinske posledice. Nato bom z različnih vidikov osvetlil te spremembe s pomočjo znanstvenih, strokovnih in publicističnih tekstov ter prispevkov na strokovnih okroglih mizah takratnih akademikov in intelektualcev, ki se nanašajo na to temo. Iz analize teh tekstov bom poizkušal ugotoviti morebiten vpliv dogodkov na odnos avtorjev

do položaja Slovenije v tistem času in njenih težnj po večji avtonomiji znotraj Jugoslavije ali celo osamosvojitvi. Nato se bom osredotočil na alternativni in deloma tudi civilnodružbeni odnos do vprašanja. Analiziral bom tekste v časopisu Mladina, ki je takrat predstavljal glas opozicije oblasti in deloma tudi civilne družbe ter se ukvarjal z družbeno in politično analizo in kritiko. Časopis bom kot glasilo civilne družbe tistega časa razumel pogojno. Pogojno zaradi specifičnosti same revije, ki je bila, kljub načeloma civilnodružbeni naravi, precej politično profilirana (kar se je pokazalo kasneje ob pluralizaciji političnega prostora, ko je precej sodelavcev revije aktivno vstopilo v politiko, ali to vsaj poizkušalo). Problematično je tudi samo pojmovanje civilne družbe v takratnem obdobju, saj je bila le ta v precejšnji meri organizirana »od zgoraj«, oziroma drugače rečeno s strani politike, kar je v nasprotju s sodobnim pojmovanjem civilne družbe, ki se v celoti oblikuje »od spodaj«, se pravi s strani ljudstva. Kljub vsemu je skupina ustvarjalcev proti koncu osemdesetih let čedalje bolj odstopala od tega vzorca in je vsaj deloma odražala elemente sodobne civilne družbe, svojo politiko pa vodila čedalje bolj neodvisno od oblasti, kar ji daje elemente sodobnih družbenih gibanj. Vsekakor pa lahko revijo pojmujeemo kot del sicer heterogene politične alternative in njen vpliv razumemo kot alternativni pogled na politično situacijo, ki vpliva na samo družbo, hkrati pa tudi kot kanal, preko katerega je takrat porajajoča se civilna družba, v sodobnem pojmovanju le ta, lahko prišla do javnosti. Podobno kot pri prvem delu analize bom tudi v tem delu iskal povezave med kosovskim konfliktom in odnosom do položaja Slovenije v Jugoslaviji. Na koncu bom s sintezo kritično ovrednotil takratno situacijo in potrdil ali ovrgel hipotezo o povezavi med kosovskim konfliktom in osamosvojitvenimi procesi v Sloveniji.

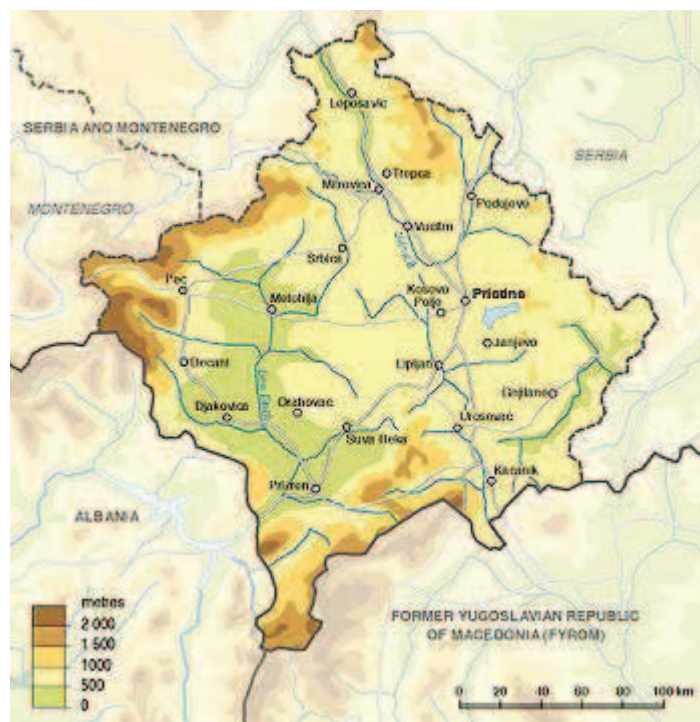
Literatura, ki jo bom uporabil, je znanstvena, strokovna, poljudna, publicistična, informativna ter tudi politična. Njeni avtorji izhajajo tako iz akademske, kot tudi iz civilnodružbene in politične sfere. Teksti akademskih avtorjev predstavljajo vidike različnih družboslovnih in humanističnih ved. Temeljne vire in literaturo tega dela bodo predstavljali teksti, kot so knjiga Viktorja Meierja (1996) *Zakaj je razpadla Jugoslavija*, *Ustavne spremembe* avtorjev Cirila Ribičiča in Zdravka Tomca (1987), delo Jožeta Pirjevca (1995) z naslovom *Jugoslavija; Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije* in zborniki *O ustavnih spremembah* (O ustavnih spremembah, 1987), *Za konfederalno Slovenijo* (Za konfederalno Slovenijo, 1990) ter *Kosovo – Srbija – Jugoslavija* (Kosovo–Srbija–Jugoslavija, 1989). Prvi je nastal v okviru javne tribune Društva slovenskih pisateljev, drugi kot prispevek k javni razpravi o potencialni konfederalni ureditvi Jugoslavije, tretji pa ob razpravi o problemih, ki so v tistem obdobju pretresali Kosovo. Pomemben del tega dela bodo

tudi članki in ostali prispevki v znanstveni reviji *Teorija in praksa* ter članki iz že omenjenega tedenskega časopisa *Mladina*, vsi iz obdobja 80. let 20. stoletja. Pomemben vir statističnih podatkov, ki jih bom uporabil v geografskem orisu Kosova, bo *spletna stran kosovskega Urada za statistiko* in njegove publikacije. Pri geografskem orisu bom uporabil delo Antona Melika (1958) *Jugoslavija; Zemljepisni pregled* in članek Mirka Paka (1990) *Kosovo*. Za oris zgodovinskega razvoja bom uporabil dela *Nemirni Balkan* (Voje, 1994), *Kosovo; A short history* (Malcom, 1999) ter *Narodi, Jugoslavija, revolucija* (Pleterski, 1986).

2. Geografski oris Kosova

2.1. Geografska lega in fizično geografski oris Kosova

Kosovo leži v osrednjem delu Jugovzhodne Evrope, v središču Balkana in ima pomembno prometno lego (Geographic information about Kosovo, 2009). Njegov površina znaša 10889 km² (Kosovo, 2012). Meji na Srbijo, Makedonijo, Albanijo in Črno goro. Po Meliku (1958, str. 382–386) Kosovo obsega dve veliki kotlini, Kosovo in Metohijo. Ti kotlini obdajajo višja gorstva (do nad 2500 m nadmorske višine) in hribovja: Šarsko na jugu, na zahodu Prokletije, nato nekoliko severneje Mokra planina, na severu pa Kosovo omejuje Kopaonik. Kosovo polje (500 do 560 metrov nadmorske višine) je podolgovata tektonska udorina nastala sredi terciarja, ki je bila nekoč zalita z jezerom, o čemer pričajo jezerske usedline. Po Kosovem polju poteka razvodnica med Črnim in Egejskim morjem. Pomembnejše reke tu so Ibar, Sitnica in Nerodimka. Podobno kot Kosovo polje je tudi Metohija geološka udorina nastala v terciarju. Tudi tu je v tem času nastalo jezero in pustilo usedline. Za gore in njihovo podnožje je značilen tudi ledeniško preoblikovan relief. Nadmorska višina Metohije se giblje 300–400 metrov nad morjem, robne gorice pa do 500 metrov. Najpomembnejši vodni tok na tem območju je Beli Drim. Mejo med Metohijo in Kosovim poljem predstavlja planota Drenica (Veliki geografski atlas Jugoslavije, 1987, str. 164). Najnižjo točko Kosova predstavlja reka Beli Drim, ki na meji z Albanijo znaša 297 metrov nadmorske višine, najvišja točka pa je Đeravica na 2656 metrih (Kosovo, 2012).

Slika 1: Karta Kosova, vir: Kosovo, 2005

Kosovo leži na stiku treh geološko-tektonskih gmot: rodopske, helenske in dinarske. Obrobja obeh velikih kotlin so pretežno apnenčasta, pojavljajo se tudi skrilavci (paleozojski v Metohiji ter kristalasti na Kosovem polju). Za obrobje Metohije je značilen tudi serpentin, medtem ko se na obrobju druge večje kosovske kotline pojavljajo magmatske eruptivne kamnine. Na dnu obeh kotlin so se zaradi ojezeritve v preteklosti naložili terciarni jezerski sedimenti, ki so jih razrezali vodotoki. Ob njih se odlagajo kvartarni peščeni in prodnati rečni nanosi. Obe kotlini sta zaradi ojezeritve bogati z lignitom, območja magmatskega delovanja pa so bogata z različnimi rudami. Tu izstopa območje Kopaonika (Pak, 1990, str. 5–9). CIA v The World Factbook (Kosovo, 2012) navaja nikelj, svinec, cink, magnezij, krom in boksit. Od nekovinskih naravnih virov navaja poleg že omenjenega lignita tudi kaolin.

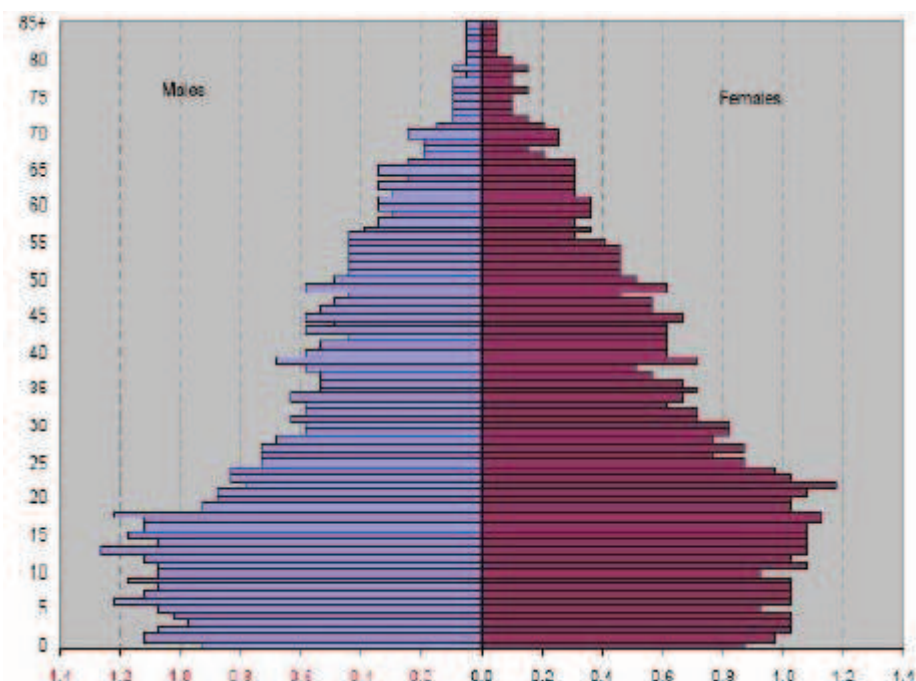
Kosovo leži v južnem delu pasa zmernih geografskih širin severne poloble (večina države med 42° in 43° SGŠ). Nanj vplivajo predvsem lega na evropskem kontinentu, pa tudi bližina afriškega kontinenta, bližina Sredozemlja in Atlantika, pomembno vlogo pa igrajo tudi zračne mase nad Evropo in tropske zračne mase ter lega v bližini vremenotvornih središč (azorski maksimum in islandski minimum ter v hladni polovici leta tudi sredozemski minimum) (Climate, 2009). Povprečna letna temperatura na Kosovu je 9,5°C. Najtoplejši mesec je julij (19,2°C), najhladnejši pa januar (-1,3°C). Metohija je nekoliko toplejša od

Kosovega polja, kar je zaradi večje zaprtosti in oddaljenosti slednjega od sredozemskih zračnih mas ter višje nadmorske višine pričakovano. Najtoplejši kraj na Kosovu je tako Prizren (povprečna letna temperatura 12°C), ki je po dolini Belega Drima odprt proti Sredozemlju, najhladnejši pa Podujeva (9°C), ki leži na nekoliko višji nadmorski višini v kotlini Malega Kosova med Kopaonikom in Goljakom, torej na povsem drugem koncu Kosova. Količina padavin pada od zahoda (700 mm) proti vzhodu (600 mm). Količine padavin so zaradi lege v notranjosti Balkana in orografskih ovir razmeroma nizke. Najvišje količine tako zapadejo v Prokletijah (do 1700 mm), kar je posledica višje lege in posledično orografskih padavin, ki jih prinašajo v zmernih geografskih širinah severne poloble prevladujoči zahodni vetrovi. Padavine so značilne za hladnejšo polovico leta (posledica vpliva sredozemskega minimuma), tako da so snežne padavine in snežna odeja dokaj običajen zimski pojav. (Atmospheric rainfalls, 2009) Podatki v večini države ustrezajo podnebnemu tipu Cfb po Köppenovi klimatski klasifikaciji, v goratih območjih pa gorskemu (H) podnebnemu tipu.

2.2. Prebivalstvo in naselja Kosova

Kosovo je država z, po oceni iz leta 2009, 2 207 000 prebivalci (Women and Men Kosovo, 2011, str. 8). Ti podatki so v precejšnjem nasprotju s preliminarnimi podatki cenusa izvedenega leta 2011, ki govorijo o »le« 1 733 872 prebivalcih (Rekos 2011 – Population and ..., 2012). Gostota prebivalcev glede na te podatke znaša ali dobrih 159 ali pa celo slabe 203 prebivalce na kvadratni kilometer, kar Kosovo v obeh primerih uvršča med bolj gosto poseljene države v Evropi. Večina (92 %) prebivalstva je albanske narodnosti, 5,3 % prebivalstva je Srbov, 1,1 % Romov, ostali del pa se razdeli med Turke, Gorane, Makedonce, Vlahe in druge etnične skupine (ocena za 2006). Kar se tiče deleža prebivalcev določene etnične skupnosti, se delež največje skupnosti močno veča, predvsem zaradi visoke natalitete albanskega prebivalstva, pa tudi asimilacijskih procesov. To nam dobro pokažejo rezultati popisov od leta 1948 naprej. Omenjenega leta je delež albanskega prebivalstva znašal 68 %, nato se do leta 1953 zmanjšal na 64,3 %, leta 1961 se je prvič v zajetem obdobju povečal (na 67,1 %), leta 1971 je znašal 73,7 %, čez 10 let 77,4 % ter leta 1991 81,6 %. Delež ostalih etničnih skupnosti je leta 2006 predstavljal njihovo najnižjo vrednost v zajeti časovni periodi. Tako so na primer Srbi leta 1948 predstavljali 24,1 %, Turki pa leta 1953 4,1 % prebivalstva.

Znižalo se je tudi absolutno število manjšinskega prebivalstva, z izjemo romskega (Demographic changes of Kosovo ..., 2008, str. 7). Pomemben podatek o visoki rodnoti je tudi število prebivalcev v letu 1948. Takrat je tu živelo le 733 000 prebivalcev, še leta 1921 pa le 439 000. V vsem tem času je število prebivalcev naraščalo, kljub drugi svetovni vojni in vojni leta 1999. Naravni prirastek za leto 2006 znaša 1,27 procenta (Demographic changes of Kosovo ..., 2008, str. 17). Na visok naravni prirastek v državi kaže tudi starostna struktura prebivalstva, vidna v starostni piramidi za leto 1999.

Slika 2: Starostna piramida Kosova za leto 1999, vir: Population, 2008

Največja naselja na Kosovu so po zadnjih uradnih podatkih, zajetih leta 1991, Priština s 155 499, Prizren z 92 303 prebivalci, Peč z 68 163 prebivalci, Mitrovica s 64 323 prebivalci, Đakovo z 59 008 prebivalci, Uroševac s 57 918 prebivalci in Gnjilane z 51 912 prebivalci (Population, households ..., 2009, str. 16, 23, 46, 67, 74, 78, 93). Po primerjavi podatkov za leto 1991 in preliminarnih rezultatih popisa iz leta 2011 o številu prebivalstva po posameznih občinah (Priština 199 654 prebivalcev leta 1991 in 198 214 leta 2011, Prizren 177 423 in 178 112, Peč 129 793 in 95 723) se glede na dane podatke število prebivalcev v mestih v zadnjih dvajsetih letih ni bistveno spremenilo (Population, households ..., 2009, str. 68, 75, 79; Rekos 2011 – Population and ..., 2012). Ti podatki vsekakor ne ustrezajo podatkom o

naravnem prirastku na Kosovu in bi jih morda lahko obrazložili z migracijami v tujino, a kosovski statistični urad tovrstnih podatkov ne beleži, oziroma jih ne objavlja javno.

2.3. Politična in upravna ureditev

Prestolnica države je Priština. Kosovo je politično organizirano kot parlamentarna republika. Izvršilno vejo oblasti predstavljata predsednik države ter predsednik vlade, zakonodajno pa enodomni 120 članski parlament. Država je upravno razdeljena na 37 občin (Kosovo, 2012).

2.4. Gospodarstvo Kosova

Kosovski BDP znaša 6500 \$ na prebivalca, kar 64,5 % njegove absolutne vrednosti pa proizvede storitveni sektor. Industrija prispeva 22,6 %, kmetijstvo pa 12,9 %. Njegova letna rast znaša 4,5 %. Nezaposlenost v državi znaša 45,3 % (ocene za 2011). Vrednost investicij v letu 2010 je ocenjena na 35 % vrednosti BDP. Najpomembnejše industrijske panoge v državi so rudarstvo, proizvodnja gradbenih materialov, kovin, usnja, strojna industrija ter proizvodnja elektronskih aparatov. V kmetijstvu so najpomembnejše kulturne rastline pšenica, koruza, jagodičje, krompir, poper in sadje. Razmerje med izvozom in uvozom je močno na strani slednjega, saj vrednost izvoza znaša 419 000 000 \$, medtem ko vrednost uvoza znaša 3 300 000 000 \$ (oceni za 2011). Najpomembnejši izvozni artikli so produkti zgoraj omenjenih industrij, uvozni artikli pa so hrana, les, nafta, kemikalije, stroji in elektronska oprema (Kosovo, 2012).

3. Zgodovina Kosova

3.1. Stari vek

Ob koncu bronaste dobe naj bi današnje območje Kosova naselila ilirska plemena, ki so nadomestila neolitske skupnosti. Iliri naj bi bili po mnenju nekaterih zgodovinarjev neposredni predniki današnjih Albancev. Kasneje je območje Kosova spadalo v okvir dežele Dardanije, kjer naj bi poleg Ilirov živele tudi nove etnične skupine Dardancev, Peoncev in Tribalov, poleg Ilirov pa so bila tu tudi še starejša ljudstva, kot so Dačani – Mizijci, Frigijci in Tračani. V železni dobi so Iliri širili svoja ozemlja. Kasneje je bila Dardanija osvojena s strani rimskega imperija in bila vključena v provinco Mezijo. Območje se je le slabo romaniziralo. Po razpadu rimskega imperija je območje prešlo pod okrilje vzhodnega (bizantinskega) dela (Voje, 1994, str. 35–37).

3.2. Selitve narodov

Območje današnjega Kosova je odprto in v času zgodnjega srednjega veka zaradi dobre prometne lege tudi dostopno. Zaradi teh razlogov so se na to območje začeli naseljevati Slovani, ki so v 6. in 7. stoletju vpadali na to območje. Predhodni prebivalci območja so se umaknili v višje predele (danes poznani kot Vlahi), se asimilirali ali pa bili pobiti. Albanci se pod svojim današnjim imenom prvič pojavijo šele v 11. stoletju. Po lingvističnih značilnostih zgodovinarji sklepajo, da so se razvili iz ostankov neromaniziranih starih balkanskih ljudstev, med katerimi naj bi prevladovali Iliri in Dardanci. Vse do turške oblasti nad območjem naj bi živeli nomadsko. Kot Srbe se Slovane na tem območju (porečje Ibra) prvič omeni v devetem stoletju. Območje naj bi bilo del Raške, območja, ki je obsegalo še porečje Lima, Zgornje Drine in zahodne Morave in je predstavljalo center srbske poselitve (Voje, 1994, str. 18–25, 35–37, 79).

3.3. Srednjeveška srbska država in širitve Otomanov

Raška je bila vzrok spopadov med Bizancem in Bolgarijo. Srbi so v tem času razvili družbeno stratifikacijo, ki je bila osnova kasnejše fevdalne ureditve. V 12. stoletju so potekali boji Srbov za neodvisnost od Bizanca. Tako je kralju Nemanji uspelo dokončno osvoboditi Srbijo izpod Bizanca in osvojiti Kosovo polje, njegov brat Sava pa je kasneje pridobil dovoljenje za ustanovitev samostojne srbske pravoslavne cerkve. V času kralja Milutina, na prelomu iz 13. v 14. stoletje, je bilo celotno današnje območje Kosova pod srbsko oblastjo in tako je ostalo vse do bitke na Kosovem polju 1389. Ta čas velja za vrhunec srbske srednjeveške države. Po tej bitki Srbija postane vazalna država osmanske države. Srbski vladarji so v tem času uspešno sodelovali z Osmani, kasneje pa se je Srbom zaradi njihove krize uspelo celo osvoboditi. Štefan Lazarević je tako postal despot Srbije, a kasneje postane vazal Ogrske. Po smrti ogrskega kralja Sigismunda se Murat II. odloči, da ponovno zasede Srbijo, kar mu uspe le za kratko, saj se despotovina Srbija ponovno obnovi. Sredi 15. stoletja Osmani zasedejo velik del Balkana, vključno s Srbijo. Območje Kosovega polja so preimenovali v Vukov vilajet (upravno enoto), ki se je kasneje imenoval tudi Vučitinski ter tudi Prištinski sandžak. Tudi Metohija s Prizrenom je bila preoblikovana v sandžak. Območje je bilo pomemben vir surovin za turško državo. Srbski fevdalci so sprva v velikem delu ohranili svoj položaj, a ga kasneje izgubili. Srbska pravoslavna cerkev je bila podrejena ohridski patriarhiji, a ostala velik fevdalec, kar pomeni, da je imela upravne pravice nad ozemljem. Na ta način je pridobila določene privilegije, ki jih je ohranila do konca 16. stoletja, ko se je postavila na stran upornikov proti Turkom (Voje, 1994, str. 79, 92–105, 111–117, 162–167; 203–209).

3.4. Novi geopolitični interesenti in razpad turške države

Proti koncu 17. stoletja so se Turki zapletli v spopad z avstrijsko vojsko. Slednja je bila uspešnejša in je prodrla vse do Prizrena ter si želela sodelovanja s Srbi, a so jih kasneje Turki pregnali, za njimi pa so območje zapustile tudi množice Srbov skupaj s patriarhom. Na njihove domove so se naselili muslimanski Albanci. Kasneje so Habsburžani zopet poskušali s prodorom na Balkan. Srbski patriarh Arsenij IV. je k odporu proti Turkom pozval Srbe,

Črnogorce in Albance, a so Turki v grobem obnovili meje izpred spopada (Voje, 1994, str. 248–251, 256–259). Konec 18. stoletja sta se zgodila poskusa odpora proti Turkom s strani dveh vodij skadarskega sandžaka iz družine Bushati. Drugi poskus je zajel tudi precejšnji del Kosova. V prvi polovici 19. stoletja se je zgodil še en tovrsten upor, kateremu pa je sledil ukrep Velikega Vezirja, ki je zmanjšal pristojnosti lokalnih oblastnikov, kasneje pa še povečal obveznosti tamkajšnjega prebivalstva. V šestdesetih letih istega stoletja so Otomani izvedli upravno reformo. Uvedli so vilajete. Tako je leta 1868 bil ustanovljen Prizrenski vilajet, ki je obsegal poleg Kosova še Tetovo, Gusinje, Debar, Skopje in Niš. Leta 1877 se je na Balkanu odprl nov spopad. Tokrat so bili glavni protagonisti Rusi, katerim so se kasneje pridružili še Srbi, ki so zasedli Kosovo. Slednje je po berlinskem kongresu kljub vsemu ostalo pod okriljem Otomanov. Tem dogodkom je sledilo obdobje albanskega nacionalnega prebujenja. V tem obdobju so se oblikovale ideje o osamosvojitvi Albancev tudi v intelektualnih krogih in med umetniki na Balkanu ter tudi med Albanci na drugi strani Jadrana. Oblikovali so se razni programi, kot na primer program Albanska liga, ki se je zavzemala za avtonomijo pod otomansko oblastjo. Kosovo je v tem času sicer postalo samostojen vilajet. Vanj se je naselilo veliko albanskih beguncev, ki so bili pregnani iz južne Srbije. Tudi migracije Srbov v nasprotno smer niso bile ravno redke. Ob koncu stoletja se je na Kosovu odvilo več uporov, ki so se nadaljevali tudi v prvih letih 20. stoletja. Ti so se leta 1910 razvili v upor večjih razsežnosti, ki so ga Turki zatrli. Leta 1912 se je odpor zopet okrepil. Jeseni so vojno Turkom napovedali Srbi, Bolgari in Grki. Srbi so v teh spopadih zavzeli Kosovo, kjer so po koncu vojne vršili ostro protialbansko in protimuslimansko politiko (Malcom, 1999, str. 175–258).

3.5. Svetovni vojni in prva Jugoslavija

Med prvo svetovno vojno sta območje Kosova zavojevali avstro-ogrsko in bolgarska vojska, a so ga ob koncu zasedle sile Antante in dale v nadzor Srbiji. Kosovo je tako postalo del Kraljevine SHS. Albansko prebivalstvo ni bilo enakovredno obravnavano v tej novi državi, zato so se začeli upirati. Temu so sledile odločnejše akcije oblasti. Srbija je medtem začela s programom kolonizacije Kosova s strani Srbov, pri katerem je interesantom obljubljala zemljo in razne druge ugodnosti. V času kraljeve diktature je bilo ozemlje Kosova razdeljeno med tri banovine. Nove meje so obšle tako zgodovinske kot tudi etnične meje. Za časa prve Jugoslavije se je s Kosova izselilo precejšnje število Albancev, glavni smeri pa sta

vodili v Albanijo in Turčijo (Malcom, 1999, str. 258–288). Med drugo svetovno vojno je območje današnjega Kosova okupirala italijanska vojska in ga upravno priključila Albaniji. Po kapitulaciji Italije je ozemlje zasedla nemška vojska. Obe zasedbi sta bili med tamkajšnjim albanskim prebivalstvom dobro sprejeti, prva zaradi združitve z Albanijo, druga pa zaradi uveljavitve nekaterih pravic, ki jih Albanci pred vojno niso uživali. Je pa na Kosovem obstajalo tudi odporiško gibanje, organizirano s strani KPJ, ki je imela na tem območju le malo vpliva, pa še to predvsem med srbskim prebivalstvom, zato je KPJ dovolila vstop albanskih odporiških čet na Kosovo. K temu je precej pripomoglo tudi dejstvo, da je bila Albanija takrat še v kalkulacijah o pridružitvi Jugoslaviji po vojni. Na prvem zasedanju AVNOJ-a se je komunistično vodstvo odločilo, da Jugoslavijo uredi in notranje razmeji po načelih samoodločbe narodov in zgodovinskih načelih. Samoodločba narodov je pomenila pristop k odporu in organizacijo formalne strukture narodnoosvobodilnega boja. Za ustanovitev lokalne organizacije si je prizadevalo tako lokalno kot tudi jugoslovansko partijsko vodstvo, saj bi to pomenilo samostojnost Kosova in Metohije (za pokrajino se je uporabljal tudi izraz Kosmet) od albanskih narodnoosvobodilnih struktur. Leta 1945 je bil tako v Prizrenu ustanovljen Oblastni narodnoosvobodilni odbor, njegova skupščina pa je izglasovala sklep, po katerem se Kosovo in Metohija kot skupna politična enota pridružita federalno urejeni Srbiji, ki je bila del povojne Jugoslavije (Pleterski, 1986, str. 362–364, 393–404).

3.6. Druga Jugoslavija, njen razpad in osamosvojitve Kosova

S prvo povojno ustavo, za katero je veljalo, da je zgolj ubeseditev med vojno sprejetih sklepov KPJ (Ribičič, Tomac, 1987, str. 67) je bila nova država poimenovana Federativna ljudska republika Jugoslavija. Njen sestavni del je bila preko Socialistične republike Srbije tudi Avtonomna oblast Kosovo in Metohija. Na deklarativni ravni je bila ta oblast kot manjšinsko območje deležna določenih pravic, predvsem glede jezika in kulture (Ustava FLRJ in ustave ljudskih republik 1948, str. 43–46). Po sporu Jugoslavije in Sovjetske zveze je na območju Kosova UDBA pod vodstvom Aleksandra Rankovića izvajala veliko represijo nad domnevnimi simpatizerji Sovjetske zveze in Albanci (Malcom, 1999, str. 320–322). Leta 1963 Kosovo z novo ustavo postane avtonomna pokrajina (Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, 1963). Spremembi ustave so v naslednjih letih sledila dopolnila, ki so

povečala pristojnosti avtonomnih pokrajin, kar je izboljšalo položaj Kosova (Ribičič, Tomac 1987, str. 81–84). Leta 1968 so se prvič zgodile demonstracije na Kosovu, ki so nasprotovale represiji in imele precejšen nacionalni moment (Malcom, 1999, str. 325). 1974. leta je sledila nova ustava, ki je bila v veliki meri premik k decentralizaciji Jugoslavije. Povečala je pristojnosti republik in avtonomnih pokrajin, saj je slednje v precejšnji meri izenačila z republikami (Ribičič, Tomac, 1987, 103–107). Te spremembe so pomenile izredno izboljšanje položaja kosovskih Albancev v Jugoslaviji. Po smrti Tita so se leta 1981 zgodile naslednje demonstracije, tokrat študentske. Tem demonstracijam so skozi celotna osemdeseta leta sledili razni incidenti in medetnične napetosti, ki so pripeljale do sprememb srbske ustave, ki so pomenile ukinitve avtonomije. Še pred dejansko ukinitvijo so albanski rudarji v rudniku v Starem trgu stavkali, po samem sprejetju pa so se sprožile množične demonstracije albanskega prebivalstva. Po razpadu Jugoslavije je Kosovo ostalo v okviru Zvezne republike Jugoslavije, a represija in medetnična trenja so se nadaljevala (Malcom, 1999, str. 334–357). Leta 1998 je z albansko vstajo prišlo do vojaških spopadov, ki so se zaključila z NATO-vo intervencijo leta 1999. Po njih je prišlo do pogajanj o statusu Kosova in nadzora območja s strani Združenih narodov. Leta 2008 je Kosovo razglasilo samostojnost. (Kosovo, 2012)

4. Sodobni kosovski problemi¹

Kosovo kot (post)krizno območje ima določene posebnosti v trenutnem in dosedanjem družbenem razvoju. Vzrok teh posebnosti tiči v konfliktu, ki je krizo povzročil in na tem področju ima konflikt vzroke v medetničnih odnosih. Prišlo je do velike demografske transformacije območja in z njo tudi do vprašanja prevladujoče teritorialnosti določenega naroda na območju. Demografska transformacija je zaznavna tudi v prostoru. Stari arhitekturni spomeniki in zemljepisna imena so simboli srbske tradicionalne teritorialnosti, medtem ko muslimanski verski objekti in novi spomeniki vojnim herojem Osvobodilne

¹ Poglavje v veliki meri obsega vtise s terenskih vaj/strokovne ekskurzije v okviru predmeta Geografija Evrope, ki je potekala v maju 2012. Boljši vpogled v situacijo so nam poleg profesorja in asistenta pri tem predmetu omogočili tudi profesorji geografije s (srbske) prištinske univerze s sedežem v Kosovski Mitrovici in (albanske) prištinske univerze, udeleženci slovenske vojaške misije na Kosovu, sodelavci Veleposlaništva Republike Slovenije v Prištini, župan srbske enklave Goraždevac ter visoki predstavnik Evropske unije na Kosovu. Na tem mestu se zahvaljujem svojim kolegom študentom geografije, ki so z mano delili svoja opažanja, vtise in mnenja glede situacije na Kosovu.

vojske Kosova kažejo na nekoliko starejšo (a še vedno razmeroma nedavno) in zelo sodobno simbolno označevanje prostora s strani albanskega dela populacije Kosova.

Družba na Kosovem je izrazito razdeljena, temelj te razdelitve pa je nacionalna pripadnost. Manjšinsko srbsko prebivalstvo v enklavah živi socialno, ekonomsko, infrastrukturno in prostorsko ločeno od albanskega. So v nezavidljivem položaju, saj stalno kolebajo med pomočjo Beograda in pomočjo Prištine. Njihov položaj je težaven, kar prebivalstvu povzroča vtis neperspektivnosti območja, kar pa sicer tudi ni daleč od resnice. Temu stanju sledijo logične posledice, kot je na primer odseljevanje, ki še dodatno vpliva na demografsko transformacijo Kosova. Sile KFOR in EULEX, med katerimi so tudi slovenske sile, skrbijo za razmeroma mirno situacijo in nadzorujejo konflikte.

Nekoliko drugačno je stanje na severu Kosova. Tam je ločitev od albanskega dela države še bolj izrazita. Naslanjanje na Srbijo je tu zaradi neposredne geografske soseščine lažje in izrazitejše. A boljše kot je sodelovanje z Beogradom, slabše je sodelovanje s Prištino in Brusljem. V severnem delu živi praktično homogena srbska skupnost, ki ima tam razvite lastne institucije in če odštejemo finančno (pa tudi vso ostalo) pomoč Srbije, območje deluje skoraj povsem samostojno, vsekakor pa izrazito ločeno, tudi fizično, od albanskega dela mesta, pa tudi Kosova kot države.

Država se v celoti srečuje s tipičnimi postkriznimi težavami. Vzpostavlja se nov vodstveni kader, tako strokovni kot politični. Stari (večinoma srbski) kadri so bili strokovno ustrežnejši za vodenje podjetij in upravljanje infrastrukture, danes tu zaradi pomanjkanja novega (albanskega) tovrstnega kadra prihaja do slabe infrastrukturne preskrbljenosti države in slabe izkoriščenosti ekonomskih in ostalih potencialov, k čemur pa dodatno prispeva tudi stalna grožnja odprtega konflikta. V politiki se vzpostavlja nova elita, ki se sklicuje na svoje osamosvojitvene zasluge. Zdi se, da se bolj kot z vodenjem države in vzpostavljanjem stabilnosti, ukvarjajo z utrjevanjem lastne pozicije. Eden glavnih indikatorjev tovrstnih procesov je slabo delovanje pravne države. Le ta je neučinkovita pri branjenju pravic povprečnega državljana, kot tudi pravic manjšin. Državljeni se zato počutijo prikrajšane in zaprte v lastni državi, k temu občutku pa dodatno pripomorejo še visoka brezposelnost, slab splošni položaj v primerjavi z ostalimi državami v regiji in širše ter omejitve mednarodnega gibanja (vizumski sistem). Sicer pa se na vsakem koraku zaznava njihov nacionalni ponos, kar je najbrž eden izmed razlogov zakaj prebivalstvo še trpi obstoječe stanje.

Ekonomski položaj države je razmeroma slab. Značilna je visoka brezposelnost, predvsem med mladimi. Velik del gospodarstva predstavlja trgovina, pa še ta pogosto na sivem trgu. Produkcije je malo. Zaradi slovesa konfliktnega območja je tudi vlaganje tujega kapitala bolj kot ne simbolično, čeprav ima Kosovo, kot mlada in razvijajoča se družba pa tudi območje velikih naravnih bogastev, spodoben razvojni potencial. Na območje sicer vnaša kapital diaspora, pa tudi nekaj zainteresiranih držav, kot je Italija, katere interes na območju je poznan že vsaj iz polpretekle zgodovine, ter tudi Slovenija, ki izrablja zaupanje, pridobljeno še v času Jugoslavije. Slednja je tudi največja tuja vlagateljica na Kosovu. Gospodarski problem je tudi velika odvisnost od uvoza.

Kot primer neučinkovitosti kosovske države je tudi njena politika upravljanja s prostorom. Tega vsaj v praksi skorajda ni. Stihijske gradnje, novogradnje zraven opuščenih ali nedograjenih stavb istih namembnosti, pritisk priseljencev na prestolnico, gradnja na območjih naravnih virov, ob prometnicah ..., to so vse znaki slabega planiranja in gospodarjenja ali pa celo njune odsotnosti tako v mestih (predvsem Prištini), kot tudi na podeželju. To vse skupaj lahko povzroči tudi večje probleme, saj so v prihodnosti možne težave z vodnimi in energetskimi viri, pa tudi s pomanjkanjem kakovostne kmetijske zemlje. (Zupančič, 2009, str. 106–107) Primer slabega prostorskega urejanja je prestolnica Priština, kjer se koncentrira kapital, uprava in prebivalstvo. Še po drugi svetovni vojni je bila mesto z manj kot dvajset tisoč prebivalci, leta 1991 pa je imela že več kot 150 000 prebivalcev. (Population, households according to ..., 2009, str. 74) Zadnji uradni podatki sicer ne kažejo, da bi se v zadnjih dvajsetih letih število prebivalcev še kaj bistveno povečalo, a že sama rodnost, večja vloga in pomen mesta ter številna gradbišča dajo slutiti, da se mesto širi, tako prebivalstveno kot tudi prostorsko, in da so ocene o bistveno večjem številu prebivalstva (skoraj pol milijona; Zupančič, 2009, str. 106) morda ustreznejše. Če vemo, da je Kosovo polje, na katerem leži in se širi Priština, pomemben vodonosnik z dobro kmetijsko zemljo in velikimi nahajališči lignita plitvo pod površjem, si lahko predstavljamo, kakšne posledice bi lahko nadaljnja širitev mesta prinesla.

5. Svet, Evropa in Jugoslavija v osemdesetih letih

Za boljše razumevanje situacije na Kosovu v osemdesetih letih je potrebno poiskati vzroke in kontekst, ki so do njih privedli. Ti imajo lahko svoje izvore v zelo različnih procesih v zelo različnih prostorskih in časovnih okvirih, od najmanjših lokalnih značilnosti do najširših globalnih procesov, v sedanjosti ali pa daljni preteklosti. Nekaj osnovnih podatkov o pretekli zgodovini in geografskem prostoru je bilo predstavljeno že zgoraj, zato bo v tem poglavju več pozornosti namenjene konkretni situaciji v osemdesetih letih tako v globalnem, kot tudi evropskem in jugoslovanskem okviru.

Začetek osemdesetih let je v globalnem smislu zaznamovala širša gospodarska kriza, ki je bila posledica naftne krize v sedemdesetih in preživetosti fordističnega produkcijskega sistema. S slabim gospodarskim stanjem se je soočila večina najpomembnejših zahodnih ekonomij (in posledično tudi svetovnih ekonomij), ki so bile tako prisiljene v reševanje gospodarstva. Dobro nam je poznana situacija v Veliki Britaniji, ki jo je v tistem času vodila »železna lady«. V splošnem je bila situacija torej precej podobna današnji gospodarski krizi. Socialistična gospodarstva so sicer z državnim kapitalizmom vodila nekoliko drugačno gospodarsko politiko kot države zahodnega bloka, deloma tudi bolj zaprto, samozadostno, a kljub temu je bila večina izmed njih vsaj deloma vpeta v svetovni kapitalističen sistem. Seveda ne moremo zanikati splošne razdelitve sveta na dva pola in posledično tudi omejene trgovine med njima, a povsem izolirana eden od drugega Vzhod in Zahod vsekakor nista bila, kar pomeni, da je svetovna gospodarska kriza vplivala tudi na države vzhodnega bloka. Pomemben vpliv politike na gospodarstvo se je med drugim kazal tudi v oboroževalni tekmi, saj je bil dobršen del gospodarstva in državnega proračuna v velikem delu vzhodnih in nekaterih zahodnih državah namenjen prav vojski in vojaški industriji. Te vojaške »potrebe« so pomenile ob pomanjkanju prihodkov v času gospodarske krize čedalje večje breme za proračun držav, v veliko večji meri pa se je to poznalo ravno socialističnim državam. Velik, če ne celo največji, problem za socialistične države v tem obdobju pa je pomenila kriza fordističnega produkcijskega načina, ki se je v precejšnji meri pokrivala s konceptom planskega načrtovanja, državnega gospodarjenja, pa tudi organizacije dela v velikih industrijskih kompleksih, značilnih za socialistična gospodarstva. Ti koncepti so ob prehodu v postfordizem postali nekompatibilni s svetovnim ekonomskim sistemom, socialistične države pa se tudi zaradi ideoloških razlogov niso uspele prilagoditi na novo situacijo. Posledica tega

je bila, da so proizvodi iz socialističnih držav postali nekonkurenčni na trgu, čemur pa je sledilo v nasprotju z ostalim svetom, ki se je izvil iz krize, še dodatno poslabšanje gospodarske in politične situacije v teh državah.

Evropa je po tragediji druge svetovne vojne iskala smeri za svojo obnovo. Že nekaj let po koncu druge svetovne vojne je prišlo do začetkov preseganja nacionalno državnih okvirov in združevanja na gospodarskem področju, kasneje pa se je razširilo še na druga področja, kot so energetika, kmetijstvo, človekove pravice, varnost, zunanja politika itd. Oblikovala se je nova nadnacionalna politična tvorba, imenovana Evropska skupnost, oziroma danes Evropska unija. V času osemdesetih let, v obdobju po zrušitvi španske in portugalske diktature, obdobju, ko se je večina zahodno evropskih držav (glede na takratno politično delitev) vsaj namenila vključiti, če že ne vključila v Evropsko unijo in se je leta 1989 zrušil berlinski zid, je vsaj v politični sferi vel nekakšen »evforičen« duh združevanja nekoč razdeljene celine, na kateri so pred tem kraljevale nacionalne države v klasični obliki. Obratne težnje, se pravi težnje razdruževanja, so bile nezaželjene, kljub temu pa jih je bilo v tistem času v tem delu sveta kar nekaj, na primer Baskija in Ulster, če omenimo le dva najbolj razvpita primera. Države zanje niso imele posluha in tako se je velik del le teh nemirov zavlekel še v devetdeseta leta in do neke mere celo do današnjih dni.

Jugoslavija je imela v svetovni in evropski polarizaciji nek vmesni položaj, saj je vzdrževala distanco do obeh polov in njunih politično ekonomskih ureditev: zahodnega kapitalizma in sovjetskega stalinizma. Poizkušala se je uveljaviti s svojim lastnim modelom politično ekonomske ureditve, imenovanim samoupravni socializem, ki naj bi poizkušal prenesti upravljanje proizvodnih sredstev v roke delavcev oziroma državljanov. Gospodarsko je sodelovala z obema stranema, pomemben položaj pa je imela tudi v gibanju neuvrščenih, preko katerega si je zagotovila marsikateri izvozni posel. Njen strateški položaj vmesnega območja in branika pred stalinizmom ji je še dodatno pomagal pri pridobivanju ekonomskih sredstev, predvsem v obliki posojil zahodnih držav in finančnih inštitucij. Kljub vsemu pa je imela Jugoslavija nekaj svojih lastnih težav. Država je bila multinacionalna, z več nacionalno mešanimi območji. Eno izmed njih je bilo tudi Kosovo. Izmed šestih republik in dveh avtonomnih pokrajin je bila le Slovenija v tistem času (razmeroma) etnično homogena in imela politične meje, ki so se ujemale z nacionalnimi, če se omejimo le na jugoslovansko ozemlje. Drugi večji problem Jugoslavije je bila neenakomerna gospodarska razvitost, saj je bil severni del države bistveno bolj razvit od južnega, več je izvažal in se tudi hitreje razvijal

kljub politiki, ki je v imenu »bratstva in enotnosti« preko sklada za nerazvite in drugih vzvodov prerazporejala sredstva med sestavnimi deli federacije in tako spodbujala najmanj razvite predele države. Tretji problem Jugoslavije v osemdesetih letih je bila vojska, ki je bila pod Titovim vodstvom deležna velikih privilegijev, po njegovi smrti pa je ta njegova naklonjenost vojaškemu vodstvu dal občutek njegovega nasledništva. Imela je velik vpliv preko svojih političnih in represivnih struktur ter gospodarskega pomena (Meier, 1996, str. 20–21). Država je bila, kot je bilo že omenjeno, urejena federativno in sicer iz šestih republik: Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije, Črne gore in Makedonije. Srbija je imela znotraj svojih okvirov še dve avtonomni pokrajini: Vojvodino ter Kosovo in Metohijo. Federativna ureditev Jugoslavije naj bi bila zelo ohlapna, v določeni meri celo konfederativna, republike so namreč imele velike pristojnosti, prav tako tudi avtonomni pokrajini, ki sta bili v tem smislu le malo za njimi (Ribičič, Tomac, 1987, str. 233).

6. Kosovo v Jugoslaviji v začetku osemdesetih let

Kosovo je bilo kot avtonomna pokrajina po ustavi del Socialistične federativne republike Jugoslavije, ki se je združila po načelih samoodločbe narodov. Z ustavo iz leta 1974 mu je bila določena razmeroma velika mera participacije pri političnem odločanju, predvsem preko Zbora republik in pokrajin, ki je o najpomembnejših zadevah odločal s soglasjem vseh delov federacije (Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, 1974, str. 136–138). Podobne pravice je Kosovo imelo tudi znotraj Socialistične republike Srbije, ki brez soglasja njenih notranjih avtonomnih pokrajin ni smela spreminjati svoje ustave. Pomemben je tudi zapis iz takratne srbske ustave, po katerem avtonomna pokrajina sama določa svoje zakone, a v skladu z ustavo (Ustav Socialistične republike Srbije ..., 1974, str. 161, 187).

Teh nekaj izmed osnovnih členov ustave nam pokaže, kako vpliven je bil položaj avtonomne pokrajine. Brez soglasja Kosova ali Vojvodine ni bilo mogoče sprejeti najpomembnejših zakonov na republiški in federativni ravni, pa čeravno sta bila po upravni lestvici šele na tretjem mestu za Federacijo in republikami. Taka ureditev je bila unikatna med federativnimi ureditvami v svetu, v veliki meri pa je že mejila na konfederativno, saj so imele tudi republike veliko stopnjo samostojnosti. Taka ureditev bi po mnenju Ribičiča in Tomca

(1987, str. 231–235) kaj lahko privedla do dezintegracije in etničnih nemirov, a omogoča visoko stopnjo demokratičnosti.

7. Odprtje kosovskega konflikta

Odprtje kosovskega konflikta leta 1981 je bilo presenečenje, ki ga je le redko kdo pričakoval. Bilo je na videz povsem nepredstavljivo, da se albansko prebivalstvo, ki je z ustavo iz leta 1974 dobilo v Kosovu v praktičnem smislu skoraj republiko, v večini z ustavo določenih odnosih, torej njim enakovredno avtonomno pokrajino, upre in odide na ulice vzklikati geslo »Kosovo republika!«. Albanci so namreč dobili večje jezikovne, kulturne pravice, pa tudi politične pravice, ki so imele širši vpliv na njihov položaj v jugoslovanski družbi. Veliko več vpliva so imeli na federativno in lokalno politiko. Albanščina je dobila večji pomen v javnosti, hkrati s tem pa so srbski in črnogorski prebivalci zaradi neznanja albanskega jezika postali manj »kvalificirani«, kar je dajalo Albancem tudi nekaj boljše zaposlitvene možnosti. Temu je sledila vedno boljša zastopanost na pomembnejših delovnih mestih, a to je bilo hkrati problematično, saj so Srbi in Črnogorci začeli izgubljati svoj položaj v družbi, s čimer pa seveda niso bili najbolj zadovoljni. Če temu dodamo še večanje števila prebivalstva in veliko izobraženih mladih brez dobrih perspektiv, katerih je bilo takrat zaradi gospodarskega stanja v državi na Kosovu čedalje več, se zdi kontekst ravno pravšen za konflikt: čedalje bolj samozavesten, izobražen in starostno vitalen večinski narod živi na istem območju kot manjšinski narod, katerega nacionalna mitologija temelji na nadzoru nad tem območjem. Vsemu skupaj dodamo še gospodarsko krizo in rezultati so bili takšni, kot jih je v tovrstni situaciji pričakovati. (Meier, 1996, str. 51–56; Pirjevec, 1995, str. 361–362)

To sicer lahko trdimo, ko gledamo na situacijo s časovne distance in bistveno bolje analiziramo širše dejavnike, a dejstvo je, da je bilo takrat pomembnejše vprašanje reševanja gospodarstva. Jugoslavija se je namreč znašla v veliki dolžniški krizi, pomanjkanju deviz in visoki inflaciji. Država ni uvedla prepotrebnih reform, rezultati pa so bili za državo katastrofalni. Državno vodstvo je z raznimi ukrepi poskušalo umetno ohranjati finančno stabilnost in prelagalo korenitejše reforme, a vidnega uspeha ni bilo. (Meier, 1996, str. 26–31)

Politika je bila do nemirov na Kosovu ostra: represija in omejeno informiranje sta omogočala državnemu vodstvu, da je zakrivalo obseg dogodkov. V obračunu s protestniki naj bi bilo več mrtvih in ranjenih, še več pa priprtih in obsojenih. Razlike med uradnimi in neuradnimi številkami so ogromne: uradno je bilo mrtvih 11, medtem, ko obstajajo ocene o 1600 mrtvih. Nacionalna vrenja so bila v skladu z marksistično teorijo kot znak nepravilne zavesti delavskega razreda obravnavana kot posledica ekonomske situacije, kar je pomenilo, da država ni iskala drugih vzvodov reševanja konflikta kot preko ekonomskih rešitev in represije, v izjavah za javnost pa je bilo albansko nacionalno vprašanje predstavljeno kot že med drugo svetovno vojno rešen problem. Medijsko poročanje je bilo izjemno slabo, tako da je le redko kdo izven pokrajine vedel, kaj se tam sploh dogaja. Uradna politika je zadeve namenoma zakrivala, med drugim tudi zaradi odločnosti obračuna z demonstranti. Represija naj bi bila tudi opomin drugim potencialno nemirnim območjem, kot sta takrat bili Slovenija in Hrvaška (tam so bili nemiri že v sedemdesetih letih), ekonomsko najbolj razviti republiki Jugoslavije, ki sta bili z uradno politiko precej nezadovoljni (Pirjevec, 1995, str. 362–363). A kljub temu vsekakor ne bi bilo dobro, da pride na dan konkreten obseg represivnih ukrepov, saj bi to pomenilo zmanjšan ugled države v svetu.

8. Obdobje navideznega miru

Po prvih demonstracijah leta 1981 je sledilo obdobje navideznega miru, ko ni bilo odprtega konflikta, kar pa ne pomeni, da konflikta dejansko ni bilo. Bilo je to obdobje, ko bi se moral reševati problem kosovskega vprašanja. A to se ni počelo, vsaj uspešno ne. Bilo je to obdobje tlenja nacionalnih čustev na obeh bregovih, ki so občasno vzplameneli v manjših konfliktih, ob dogodkih, ki so imeli nacionalni naboj, ali pa se je tako le domnevalo. Nezadovoljstvo je bilo na obeh straneh: albanski, ki je bila pod vplivom represije, in srbski, ki je čedalje bolj zgubljala svoj položaj na Kosovu zaradi demografske transformacije Kosova in posledic ustavne ureditve iz leta 1974. O njenih (kon)federalnih značilnostih je že zgoraj bilo zapisanih nekaj besed, a za podrobnejše razumevanje je potrebnih še nekaj več podatkov. Ustava je bila zasnovana v želji po decentralizaciji oblasti in temu primerno je prenesla velik del pristojnosti iz Beograda na posamezne republike, kar pa je bilo zelo tvegano za federacijo, v kateri je federalna razdelitev v precejšnji meri naslonjena na nacionalnost državljanov, saj

se lahko pojavijo separacijske težnje. Tako so republike Jugoslavije s časom bolj kot federativni deli Jugoslavije postajale čedalje bolj nacionalne države titularnih narodov. Seveda je bilo tudi z osnovno idejo razdelitve Jugoslavije na republike mišljeno, da se izvede po nacionalnem ključu, a vsekakor to ni bilo mišljeno tudi na ekonomskem področju, kjer se je zgodilo, da je notranji trg Jugoslavije razpadel na več republiških trgov. Uvajal se je protekcionizem, saj je vsaka izmed republik ščitila svoje lastno gospodarstvo, v čemer je marsikdo videl vzroke za jugoslovansko gospodarsko krizo. (Ribičič, Tomac, 1987, str. 175–182) O njeni neučinkovitosti je prepričan tudi Mitja Žagar (1994, str. 367–378), saj je spodbujala notranjo diferenciacijo in tako sproščala možnost za nestabilnost in na ta način tudi pospešila procese razpada Jugoslavije

Če se vrnemo k medetničnim sporom na Kosovu, ne moremo mimo resničnih in domnevnih incidentov na Kosovu: raznih nestrpnih krilatic, preteпов, ostalih negativnih čustev zaradi nacionalnih razlogov vsekakor ni mogoče zanikati, a bilo je tudi precej po vsej verjetnosti »napihnenih« zadev. Med njimi morda najbolj izstopajo posilstva iz nacionalističnih nagibov. Tovrstna posilstva naj bi načrtno in masovno izvajali albanski moški nad srbskimi in črnogorskimi ženskami. Zdi se, da je bila pri tovrstni senzacionalistični propagandi bistveno uspešnejša srbska stran, saj so podobno umetno povečevali in spreminjali pomen še nekaterim drugim dogodkom in procesom, med katerimi velja izpostaviti izseljevanje Srbov in Črnogorcev ter »genocid« nad njimi. S tovrstnimi trditvami so obračunavali različni albanski avtorji, med njimi tudi Muhamedin Kullashi (1989) in Hivzi Islami (1989, str. 39–66). Slednji s statističnimi podatki poveže visoko rodnost, ki so jo Srbi razlagali kot namerno politiko (»genocid«) kosovskih Albancev v boju za prevzem kosovskega ozemlja, ter tudi srbsko in črnogorsko odseljevanje, ki se je po njihovih trditvah dogajalo zaradi pritiskov in nasilja albanskega dela prebivalstva, z ekonomskimi vzroki, saj je bilo Kosovo v tistem času najbolj nerazvito območje Jugoslavije. Seveda tovrstne razprave niso prinesle razrešitve problema. Ravno obratno, podžigale so množice in še dodatno poglobljale prepad med etničnimi skupinami.

Ker zadeve tudi na ekonomskem področju niso šle na bolje, se je poglobljala tudi jugoslovanska politična kriza. Kot je že bilo omenjeno, je del politike, pa tudi stroke videl vzrok ekonomske krize v decentraliziranosti federacije. Srbi (ne le kosovski) pa so v njej videli še en velik problem. Ustava naj bi v veliki meri diskriminirala Srbijo. Ta naj bi bila zaradi avtonomnih pokrajin, ki sta bili uradno v njenih okvirjih, hkrati pa po ustavi imeli

veliko besede pri urejanju svojega lastnega položaja v Srbiji in v Jugoslaviji nasploh, v slabšem položaju. Srbi so bili mnenja, da ta ureditev omejuje njihovo notranjo suverenost in zmanjšuje njihov položaj v federaciji. Za preverbo tovrstnih trditev je bila leta 1985 s strani neodvisne komisije izvedena tudi študija položaja Srbije v federaciji, ki je potrdila tovrstne trditve in močno vplivala na dogodke v prihodnjih letih (Repe, 2002, str. 35–36). Na oblast je namreč prišel Milošević, kateremu je srbski nacionalizem postal temelj političnega programa. Srbski nacionalizem se je napajal iz razmer na Kosovu ter nezadovoljstva s položajem Srbije v Jugoslaviji. Njegov zalet pa se ni nabiral le med populističnimi politikami ter nejevoljnimi ljudstvom, pomemben vir mu je bila tudi srbska inteligenca. Ta je oblikovala Memorandum SANU, v katerem je bil zapisan srbski nacionalni program, v njem zapisane ideje pa je Milošević, ki se je takrat povzpenjal po srbski partijski lestvici, s pridom uporabljal v politične namene (Repe, 2002, str. 47–51).

9. Ustavne spremembe

O tem, kako so Srbi dojemali položaj Srbije v Jugoslaviji, veliko pove prispevek Slobodana Samarđića (1989, str. 163–172), ki meni, da je njena suverenost hkrati razdeljena med federacijo in pokrajine, kar naj bi bila posledica soglasnega odločanja v federaciji o zadevah, ki se dotikajo pokrajin, čeprav so le te uradno v srbskih okvirih. Ta problem po avtorjevem mnenju torej izhaja iz ustave, ki Srbijo v odnosu do ostalih republik v Jugoslaviji postavlja v manjvredni položaj. Pokrajine so bile po ustavi hkrati sestavni in neodvisni del Srbije, to pa naj bi jo postavilo v slabši položaj pri izvajanju različnih politik, predvsem zadevajočih ekonomijo in naravno bogastvo. Iz nezadovoljstva z ustavno ureditvijo so tako izšle tudi težnje po njeni spremembi, ki so jo utemeljevali z ekonomskimi potrebami. Na tem mestu so se začeli križati interesi posameznih republik in pokrajin v Jugoslaviji. Srbija je bila prva v boju za spremembo ustave. Želela je centralizirati državo po zgledu ZDA, kjer ima vrhovna oblast kar precejšno moč nad njenimi federalnimi deli in je posledično tudi učinkovita pri ohranjanju državne celovitosti. Centralizacija naj bi izboljšala gospodarsko stanje, hkrati pa tudi uredila položaj Srbije. Ta bi si zagotovila večji nadzor nad Kosovom, njeno glavno mesto Beograd pa bi kot prestolnica države po vsej verjetnosti dobilo večjo moč in poleg povečanega upravnega tudi povečan gospodarski pomen. Zaradi centralizacije bi

Srbija pridobila tudi večji vpliv na federalni ravni, saj bi Kosovo in Vojvodina precej verjetno izgubila del svojega vpliva (predstavniških in glasovalnih pravic) na državno politiko. Tovrstnih sprememb si vsekakor ni želelo Kosovo (oziroma njegovo albansko prebivalstvo), pa tudi ne Hrvaška in še posebno ne Slovenija. Kosovski Albanci so v avtonomiji pridobili veliko dobrega, čeprav glede na demonstracije v letu 1981 s stanjem niso bili povsem zadovoljni. Slovenija je bila gospodarsko najbolj razvita republika Jugoslavije in temu primerni so bili tudi njeni prihodki. Ob povečani centraliziranosti države bi to lahko pomenilo večji odliv sredstev v Beograd in nadzor nad njimi, podobno pa velja tudi za Hrvaško. Tako se je v Sloveniji iskalo rešitve v okviru dograjevanja, izboljševanja obstoječe ustave, ki ji je dopuščala dovolj veliko svobodo, da uveljavlja svoje interese, ni pa se dopuščalo možnosti, da se ustavo spremeni v temeljih. (Ribičič, Tomac, 1987, str. 125–136) Slovenija je torej svoje odklonilno stališče do sprememb utemeljevala s trditvami o neustreznem uresničevanju ustave iz leta 1974, a več kot očitno je, da sta obe nasprotni strani iskali sredstva, kako uresničiti svoj lastni interes. Različni interesi in razlogi ekonomske neuspešnosti Jugoslavije so bile najpomembnejše teme pri razpravi o ustavnih spremembah. Srbski načrti sprememb federalne ustave so se predvsem zaradi slovenskega nasprotovanja in zahtev po soglasni potrditvi sprememb nato izjalovili in začasno odložili, je pa Milošević poizkušal s spremembami srbske ustave, ki bi zmanjšale avtonomijo Kosova (in seveda tudi Vojvodine) in posledično poslabšale položaj tamkajšnjega albanskega prebivalstva za dosego srbskih nacionalnih ciljev. Pri tem je bil zelo uspešen s taktiko mitingov. Le ti so bili s strani politike umetno spodbujena zborovanja srbskega prebivalstva, s katerimi je Milošević simuliral »željo ljudstva« in na ta način pritiskal na svoje politične nasprotnike. Najprej je na ta način pritisnil na vojvodinsko vodstvo, ki se je kmalu vdalo, kasneje pa je z isto taktiko opravil še s črnogorskim vodstvom, se pravi tudi zunaj meja Srbije. Po javnem nasprotovanju njegovim republiškim ustavnim spremembam je s čistkami opravil še med kosovskimi oblastmi ter omejil, oziroma v končni fazi kosovsko avtonomijo tudi odpravil. Še pred dokončno ukinitvijo avtonomije je sledilo vnovično odprtje konflikta preko stavke rudarjev, kasneje pa tudi ljudskih demonstracij. Vsemu skupaj je sledila še bolj zaostrena represija in tudi politični procesi, med drugim tudi proti bivšemu vodji kosovske partije Azemu Vllasiju (Meier, 1996; str. 111–144).

10. Slovensko nasprotovanje in zaostritev slovensko – srbskih odnosov

Slovenija je bila zaradi želje po ohranitvi lastne pozicije v federaciji ves čas na strani zagovornikov decentralizirane Jugoslavije. Tako je bilo tudi v primeru zagovarjanja ohranitve položaja Kosova, pridobljenega z ustavo iz leta 1974. Vsako poseganje v to ureditev ali kakršnokoli drugačno težnjo po poenotenju med republikami je Slovenija razumela kot težnjo v smeri centralizacije in srbskega hegemonizma. Tako je bilo že s predlogom o poenotenju učnih načrtov pri pouku književnosti, ko so se uprli slovenski pisatelji. Kosovo je bilo tako zopet ena izmed situacij, kjer je Slovenija čutila potencialno grožnjo obstoječi ureditvi. Splošno gledano sta se torej v Jugoslaviji oblikovala dva pola, ki sta se oblikovala na podlagi odnosa do ustavnih sprememb. Na enem polu je domovala Slovenija s Kosovim in deloma Hrvaško, na drugem pa Srbija s sicer ne ravno odločno, a načelno podporo Bosne in Hercegovine, Črne gore in Makedonije.

Poleg politične debate o problemu je v Sloveniji potekala tudi konferenca, kjer se je o problemu na Kosovem razpravljalo tudi v akademsko-intelektualni sferi. To je bilo srečanje Kosovo-Srbija-Jugoslavija, ki se je odvijalo v Ljubljani v začetku leta 1989. Takrat so se zbrali nekateri ugledni intelektualci iz celotne Jugoslavije, ki so predstavljali svoje referate in razpravljali o tamkajšnjih problemih. Delo je pomembno predvsem zaradi tega, ker so na njem sodelovali avtorji različnih etničnih skupin iz takratne skupne države, čeprav so prevladovali pripadniki albanske in slovenske nacionalnosti. Konferenca je torej soočila različna mnenja in izkušnje ter interpretirala podatke raziskav, opravljenih v tistem obdobju. (Kosovo-Srbija-Jugoslavija, 1989) Bistvena značilnost te konference je, da slovenske intelektualce kot pobudnike tega srečanja na nek način določa kot mediatorje med sprtima stranema, ki iščejo rešitev in posledično tudi Slovenijo določa kot neko območje dialoga, območje, ki je bilo za tovrstno delovanje (takrat še) kolikor toliko sprejemljivo za obe strani.

Kmalu po tem srečanju in še pred izdajo zbornika, ki mu je sledil, so sledili procesi ukinjanja avtonomije Kosova, proti katerim se je obrnila tako slovenska partijska uradna politika kot tudi opozicija. Skupaj sta se zbrali na zborovanju v Cankarjevem domu, kjer so skupaj izrazili podporo stavkajočim kosovskim rudarjem. Glede pomena tega zborovanja Sergej Flere (2007, str. 94–97) lepo pove, da je to bila slovenska etno-homogenizacija, proces/dogodek, ko se narod poenoti v doseganju nekega skupnega (narodovega) cilja. To v konkretnem primeru pomeni, da so se Slovenci v tistem trenutku zbrali v imenu preprečitve

Miloševićevega pohoda preko obstoječe ureditve in ukinitve avtonomije Kosova, ki bi pomenila pokop ustave iz leta 1974 ter konec Jugoslavije v takrat znani obliki. Tovrstne etno-homogenizacije so bile značilne za večino jugoslovanskih narodov, se pa niso dogodile hkrati. Albanska, na primer, se je dogodila že leta 1981, srbska v veliki meri v obdobju po tem dogodku, medtem ko so ostali narodi še sledili.

11. Odgovor slovenske politike

Po pritiskih Srbije, povezavi slovenske pozicije in opozicije ter ukinitve avtonomije na Kosovu je prišlo do pomembnega preobrata v slovenski politiki, saj je glede na dogodke obstajala precejšnja možnost povečanja Miloševićevih apetitov. Pojavljale so se nove politične grupacije (Kmečka zveza, Socialdemokratska zveza, Demokratska stranka ...), ki so težile k pluralizaciji političnega prostora, ideje o spremembi političnega sistema pa so prihajale tudi s strani vidnejših politikov. Hkrati je bil v predsedstvo SFRJ neposredno izvoljen Janez Drnovšek, ki je bil v politiki praktično novinec, svež veter v partijski politiki, po načelu kroženja predsednikov predsedstva pa je kaj kmalu postal tudi prvi mož Jugoslavije. Uradna politika in opozicija sta si bili čedalje bliže in sta v precejšnji meri med seboj sodelovali. Kasneje je uradna politika izdala »temeljno listino Slovenije«, ki je bila produkt tako pozicije kot opozicije in je predstavila težnjo po demokratizaciji Jugoslavije ter spoštovanju človekovih pravic in ostalih za sodobne demokratične države značilnih temeljev. Če se ta ne bi zgodila, bi Slovenija iskala druge alternative. Ponujali so pogovore o nadaljnji ureditvi Jugoslavije, a jih je Milošević zavrnil. Temu je sledilo samostojno slovensko oblikovanje stališč glede ureditve Slovenije in nove jugoslovanske ustave. Glede slednje se stališča Srbije niso bistveno spremenila in zблиžanja torej na tem področju ni bilo. Pojavili so se različni predlogi o asimetrični federaciji in predlogi ustavnih dopolnil za slovensko ustavo, ki pa v Beogradu razumljivo niso bili deležni odobravanja. Sledili so pritiski, predvsem s strani Srbije, saj so slovenska ustavna dopolnila zmanjševala možnost uveljavitve centralizma v Jugoslaviji. Srbi so želeli v Ljubljani organizirati miting, a jim je to slovenska oblast preprečila. Sledil je srbski bojkot Slovenije in njenega gospodarstva, kasneje pa tudi Miloševićeva odpoved Sloveniji za vsako ceno v njegovi viziji centralizirane Jugoslavije ter posledično tudi njeni participaciji v Jugoslaviji. (Meier, 1996, str. 161–171)

Po odpravi kosovske avtonomije je v Sloveniji torej prišlo do povezave med opozicijo in uradno slovensko politiko ne samo na simbolni in idejni ravni etno-homogenizacije, ampak tudi na praktični, saj so politični akterji med seboj sodelovali tudi pri postavljanju načrtov za prihodnost najprej jugoslovanskega in kasneje slovenskega političnega prostora. Težnje politične alternative po odpravi enostrankarskega sistema so ob Miloševićevi akciji tudi med pozicijskimi politikami zaradi slabih obetov glede ohranitve decentraliziranega sistema naletele na plodna tla. Nestrinjanje med Slovenijo in Srbijo je torej privedlo do ključnih premikov v procesu razpada Jugoslavije.

12. Mnenje slovenske stroke

Če so bili v predhodnih poglavjih obravnavani dogodki predvsem iz zgodovinskega konteksta in političnih pozicij, bo v sledečem delu naloge pozornost namenjena predvsem mnenju slovenske akademske in intelektualne sfere tistega časa. Poizkušal bom analizirati položaj, ki so ga kosovskemu konfliktu namenili slovenski intelektualci in poiskati njegov vpliv na njihovo dožemanje položaja Slovenije v okviru Jugoslavije in ustavnih sprememb s konca 80. let. Začel bom z deli iz družboslovne revije *Teorija in praksa*.

12.1. Teorija in praksa

Prvi tekst predstavlja uvodnik v 5. številko revije iz leta 1988, ki je tudi sicer tematsko posvečena ustavnim spremembam, z naslovom *Ustavna razpotja*, ki ga je spisal Miha Ribarič. (1988, str. 531–538) Avtor je mnenja, da se z jugoslovansko krizo niso izpolnila pričakovanja ob sprejetju ustave iz leta 1974, ko se je pričakoval prenos odločanja z države na delavca. Še vedno naj bi imela država s svojim intervencionizmom preveč vpliva, ki je neučinkovit. Razvojna neskladja, ki jih je država želela izkoreniniti, so bila vzrok netržnim akcijam oblasti, ki so se po analizi rezultatov bolj kot na reševanje nacionalnega vprašanja in z njim povezanega odnosa federacija–republika–pokrajina, usmerile na reševanje razrednega vprašanja. Ker je bila gospodarska politika neuspešna, je politika policentričnega razvoja in zmanjšanja pristojnosti federacije postala grešni kozel, posledično pa so se pojavile tudi težnje

po povečanju centralne moči, kar naj bi prineslo odrešitev vse šibkejšemu jugoslovanskemu gospodarstvu. Avtor izpostavi, da bi torej morebitna sprememba ustave morala izhajati iz ekonomskih osnov, a sta dve v takratnem jugoslovanskem prostoru prisotni miselni smeri izšli iz postavk odnosov med deli federacije. Ti dve smeri sta ustavo-reformistična in ustavo-braniteljska. Prva je na »tron« razvoja postavila državo, druga pa je nasprotovala vsakršnemu premiku v centralizacijo. Od teh dveh smeri naj bi se nekoliko oddaljila uradna slovenska politika, ko se je opredelila za začetek postopkov za spremembo ustave, a s podanimi izhodišči, iz katerih naj bi ustava izhajala, in niso predvidevala večje spremembe federalne ureditve. Izhodišča so bila torej neka vmesna pot med tema dvema smerema. Lahko bi ju povezali z zgoraj opisanima »srbsko« in »slovensko«. Soglasje z izhodišči podpira spremembo ustave za izboljšanje ekonomskega položaja, a ne dopušča nikakršnih posegov v federativno ureditev, sej v njih ne vidi vzrokov ekonomske krize. Vzroke vidi v neizpolnjevanju dolžnosti in neizvrševanju ustave. Te anomalije naj bi odpravili z nekaterimi ustavnimi spremembami in doslednejšim izpolnjevanjem ustave. Krepitev samoupravnega sistema, ki je povečal decentralizacijo, naj bi bil najboljši okvir za nadaljnji gospodarski razvoj. Iz teh izhodišč izhajajoč je torej uradna slovenska politika kritizirala nekatere predloge za spremembo ustave federacije. Predvsem so bili na udaru tisti, ki so posegali v federalistične temelje in položaj republik in pokrajin, konkretnije skupna programska jedra in zoževanje področij, o katerih se je odločalo s soglasjem republik in pokrajin. Iz teh izhodišč je vsekakor razvidno, da si je slovensko politično vodstvo želelo predvsem družbenoekonomskih sprememb, kar pa se v kasneje podanem predlogu sprememb ni zgodilo, saj se je le ta bolj osredotočil na spremembe v odnosih v federaciji. Te težnje se zdijo problematične tudi avtorju uvodnika, ki je tudi sam bolj naklonjen spremembam ekonomskih osnov, saj vzroke krize in konfliktov vidi v njih in nikakor ne v federativni, decentralizirani ureditvi Jugoslavije.

Naslednji prispevek v tej številki Teorije in prakse, ki se dotika problematike, je zapis prispevkov in komentarjev z okrogle mize o ustavnih spremembah, organizirani na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (danes Fakulteta za družbene vede), kjer so sodelovali nekateri strokovnjaki, zaposleni na tej izobraževalno-raziskovalni ustanovi. Prvi s svojim prispevkom nastopi Zdenko Roter (1988, str. 657–659), ki izpostavi, da so vse spremembe mišljene tako, da bi bile vodene od »zgoraj navzdol« se pravi od oblasti (beri centralistično). Spremembe predlagane od spodaj, se pravi iz smeri, ki pomenijo dejansko demokracijo, niso bile upoštevane.

S svojim prispevkom z naslovom *Kriza in ustavne spremembe* nastopi Boštjan Markič (1988, str. 659–663). Pomemben element javne razprave o ustavnih spremembah se mu zdi vključitev angažirane javnosti vanjo, ki se je postavila nasproti uradni politiki. Nato nadaljuje s problemi obstoječe ustave, pri kateri izpostavi pojav, ki ga poimenuje »normativni optimizem« (Prav tam, str. 660), in predstavlja prekomeren obseg proizvodnje pravnih norm na vseh nivojih, le ta pa naj bi bil vzrok neučinkovitosti sistema, posledično pa tudi spodbujal družbene konflikte. Avtor izpostavi potrebo po vzporednem sprejemanju ustavnih sprememb in prenov v zvezi komunistov in posledično še razsrediščenja politične moči resnične uresničitve delegatskega sistema. Če torej strnemo njegove misli, je njegov cilj skrčenje zakonskih norm, ki povzročajo konflikte in dokončna centralizacija politične moči.

Ustreznost podsistemov se meri tudi po ujemanju z drugimi podsistemi, trdi Drago Zajc (1988, str. 663–666) v svojem prispevku. Konkretnem primeru jugoslovanske ustave se torej njen družbenopolitični podsistem mora dobro ujemati z ekonomskim, če želimo, da bi sistem deloval, kot je bilo želeno. Do 70. let naj bi prvi prevladal nad drugim, kasneje pa je prišlo do poizkusov usklajenega delovanja, za katere pa se zdi, da niso bili uspešno izpeljani. Vzroki za take odnose naj bi izhajali iz marksistično-dogmatskih pristopov do oblasti (prevlada delavske oblasti nad ekonomsko uspešnostjo), ki onemogočajo tržno delovanje ter uvajajo njegove nadomestke. Ti problemi naj bi se torej odražali v iskanju rešitve znotraj centralizacijskih ukrepov, argumenti zanje pa izhajajo med domnevne povezave med krizo in obstoječim pravnim okvirom. Če zadevo pokažemo na primeru, zagovorniki centralizacije za argument navajajo zapiranje republik v ekonomskem smislu, kar naj bi bilo po njihovem mnenju posledica decentralizacije. Avtor nasproti temu trdi, da je to posledica posegov politike na trg, možnosti vpliva države na gospodarstvo, saj so trendi v svetovni ekonomiji prostih trgov, kjer se države umikajo iz poseganja vanje, usmerjeni k odpiranju in preseganju meja. Avtor izrazi negativno mnenje do predvidenih sprememb, saj posegajo v republiško pravico po skrbi za lasten razvoj, in opozori, da je potrebno urediti odnos med ekonomskim in političnim podsistemom in se izogibati posegom, ki posegajo na področje suverenosti narodov, saj lahko povzročijo nepredvidljive posledice.

Dimitrij Rupel (1988, str. 669–675) je naslednji sodelujoči, ki poda za nas zanimiv prispevek k razpravi na okrogli mizi. Izpostavi javne pomisleke o ustavnih spremembah, ki so jih izražajo tako intelektualci kot občani, ki poudarjajo predvsem problematiko unitarizacije, oziroma centralizacije. Nato poudari tendenco uradne slovenske politike, da se pri

spremembah ne posega v vpliv partije in republik, ampak se amandmaje obravnava vsakega posebej in se sprejme potrebne gospodarske spremembe. Iz mnenj udeležencev v javni razpravi in predlogov ustavnih amandmajev Rupel izpelje štiri pozicije glede ustavnih sprememb v Sloveniji, ki se ločijo glede odnosa do temeljnih načel ustave in centralizacije federacije in ekonomije: uradnega beograjskega, uradnega slovenskega, minimalistični alternativni koncept in radikalni alternativni koncept, izmed katerih je njemu osebno najbližji slednji, ki pa mu napoveduje ozko podporo in načrtno diskvalifikacijo, saj pomeni napad na obstoječi sistem in ogroža tako osrednjo centralno oblast v Beogradu kot uradno slovensko politiko. Sicer se po njegovih navedbah večina sodelujočih v javni razpravi distancira od posegov v federalno ureditev, podpira pa boljše izvajanje ustave in zakonodaje ter tudi njune določene spremembe (predvsem na ekonomskem področju). Po analizi teh mnenj pride do sklepa, da so stališča do ustavnih sprememb v Sloveniji zgolj tri: zvezno pozicijo, republiško pozicijo in alternativno pozicijo, prava razlika med njimi pa nastane šele med drugo in tretjo. Prvi dve sta namreč na poziciji ohranitve revolucionarnih pridobitev, medtem ko je slednja do njih indiferentna, se pa za razliko od prvih dveh zavzema »za (post)moderno (civilno) družbo osebne, nacionalne in gospodarske avtonomije« (Prav tam, str. 672). Država ima gospodarske težave zaradi ustavne zagotovitve posebnega položaja »revolucionarjev«, ki preprečuje uvedbo tržnih oblik gospodarstva, ki naj bi jih z revolucijo presegli in jim preprečili vnovično uveljavitev.

Tudi Peter Klinar (1988, str. 675–678) izrazi dvom o ustreznosti centralističnih ukrepov za reševanje gospodarske krize. Po njegovem mnenju je problem v zaprtosti jugoslovanskega sistema, ki onemogoča menjavo kapitala in tehnologij z zunanostjo pa tudi znotraj sistema. Notranja zaprtost naj bi bila posledica neuspešnega delegatskega sistema, ki v sistem vnaša nepotrebne posrednike. Poleg tega naj bi uspešen sistem potreboval pluralnost, ki je v Jugoslaviji prisotna, a ni povezana. Eden od potrebnih elementov za njeno integracijo je trg, ki omogoča pluralnost s tekmovanjem, konkurenco, konflikti in nasprotji. A prehod na ekonomski pluralizem (trg) zahteva prehod na širši strukturni pluralizem, ki vsebuje vse ostale pluralizme. Nekaj pluralizmov je že prisotnih (idejni, kulturni, nacionalni ...) in uvedba strukturnega pluralizma je le še vprašanje uvedbe političnega in lastniškega pluralizma. In na tej točki je Klinarjev referat postal pomemben za našo problematiko. Strukturni pluralizem vsebuje tudi nacionalni pluralizem, torej ker na območju Kosova ni prišlo do ustreznega odnosa do nacionalnega pluralizma in njegove uveljavitve, ni bilo mogoče priti do strukturnega pluralizma na ravni cele Jugoslavije.

Mnenjem, da oblast s svojim predlogom ustavnih sprememb išče razloge za neuspeh ustave iz leta 1974 v napačni smeri, se pridruži tudi Anton Bebler (1988, str. 678–682). Po njegovem mnenju je kriza vzrok kadrovskih in moralno-etičnih pojavov, se pravi napačnim načinom izbire kadrov in posledično tudi slabi učinkovitosti sistema. Za nas je nekoliko pomembnejše njegovo mnenje glede ustavne neskladnosti položaja Srbije in posledično tudi Kosova. Njegovo mnenje je, da je ureditev, kjer sta ta dva dela Jugoslavije v hierarhičnem razmerju v neskladju z interesi večinskih narodov, še posebej to velja za Srbe, kar pa pomeni potencialni problem za stabilnost Jugoslavije. Poleg tega naj bi bila ustava v nasprotju tudi sama s seboj. Vsebuje namreč po njegovem mnenju nezdružljive elemente realsocializma, korporativne in federalno-konfederalne države, deloma lastnosti skupščinske vladavine in politične demokracije. Za hkratno uveljavitev federalizma enakopravnosti narodov, pravno državo in enotni trg sta potem nujna političen pluralizem in odprava demokratičnega centralizma.

Naslednja sodelujoča pri okrogli mizi je Maca Jogan (1988, str. 683–684), ki se obregne ob precej konkretne probleme ustave. Poleg kritike obsega le te, se dotakne tudi nerazumljivega izražanja. Še bolj pomembna se ji zdi ureditev delov, ki dajejo možnosti različnih interpretacij, predvsem na področju odnosov znotraj federacije in razlago »samoodločbe narodov«. Te dopolnitve, ureditve in specifikacije bi lahko, če ne že odpravile obstoječe konflikte, vsaj preprečile pojav novih.

Uvodnik te izdaje Teorije in prakse ter referati s predstavljene okrogle mize se sicer le redko dotaknejo kosovskega konflikta neposredno, a njihovo preizpraševanje ustavnih sprememb s perspektive odnosov v federativni ureditvi Jugoslavije kljub vsemu vsebuje nekaj zanimivih ugotovitev. Odnosi v federaciji so za večino avtorjev v končni fazi ekonomski ali pa vsaj posredno povezani z ekonomsko situacijo, le redki izmed njih so namreč ekonomiji dali obstransko vlogo (nekaj referatov, ki so se dotikali ekonomskih odnosov v federaciji, zaradi odmika od teme namreč nisem vključil v nalogo). Eden izmed njih, ki se vsaj v določenem delu oddalji od te perspektive, je Ribarič, ki poudari pomen reševanja nacionalnega vprašanja, saj je bila ideja, da je nacionalno vprašanje v svojem bistvu ekonomsko vprašanje z neuspešnim odpravljanjem razvojnih neskladij v praksi postavljena pod vprašaj. Obramba federativne ureditve iz leta 1974 je prisotna v večini tekstov, le Bebler se spotakne ob položaj avtonomnih pokrajin v Srbiji. Predstavljen je tudi pogled alternative, ki polemizira položaj partije in tudi možnosti (kon)federalne ureditve. Zanimiv se mi zdi tudi

prispevek Petra Klinarja, ki posredno namigne na možnost dejanskega vpliva konflikta na Kosovem na razmere v Jugoslaviji in posledično tudi Sloveniji. Sicer pa razen solidarnosti zaradi obrambe federalizma v teh tekstih ni zaznati večje povezave med kosovskim konfliktom in Slovenijo, oziroma njenimi osamosvojitvenimi težnjami.

12.2. O ustavnih spremembah

Naslednje delo, ki sem ga vključil v analizo, je delo *O ustavnih spremembah* (1987), kjer so zbrani prispevki k razpravi o predvidenih ustavnih spremembah, ki se je odvila na javni tribuni v organizaciji Društva slovenskih pisateljev. Gre torej za nekoliko manj formalno in že bolj alternativno, civilnodružbeno pa tudi politično razpravo, ki pa še vedno ostaja v intelektualni sferi, se pravi med strokovnjaki in umetniki, pa tudi politiki. Razprava se je, bolj kot ne, sicer ves čas vrtela okoli problematike centralizacijskih teženj osnutka ustave, nedemokratičnosti postopka procesa njenega spreminjanja, pa tudi vpliva predvidenih sprememb na položaj narodov in narodnosti, oziroma republik in pokrajin v jugoslovanski federaciji, konkretnije največ na položaj Slovenije, kar je vsekakor povsem razumljivo, ko vemo, da ga je organiziralo DSP v Sloveniji z udeleženci izključno iz Slovenije. Kljub vsemu bom poskusil poiskati kakršenkoli za problem tega dela zanimiv moment v razpravi.

V razpravi Ciril Ribičič (1987, str. 4–17) izrazi negativno stališče do enega izmed v tistem obdobju prisotnega mnenja v intelektualni sferi (referenca na Dimitrija Rupla), ki je enačilo predlog sprememb ustave Predsedstva SFRJ z Memorandumom SANU ter Informacijo o meščanski desnici. Njegovo mnenje je, da predlog Predsedstva ni zadovoljil piscev Memoranduma, ki si želijo, da predlog pade. Ribičič torej zavrne povezavo med srbskim nacionalnim programom in predlogom Predsedstva SFRJ, posledično pa tudi povezavo predloga s srbsko politiko na Kosovu. Prav tako zavrne tudi tezo, da predlogi sprememb peljejo v ponovno unitarizacijo, se pravi vračanje na ustavno ureditev iz leta 1963, saj naj bi predlogi kljub vsemu ohranjali načela iz obstoječe ustave. Izrazi podporo ustavnim spremembam, a hkrati opozori, da niso sprejemljive nobene spremembe, ki dajejo prednost delavskemu vprašanju pred nacionalnim, se pravi tudi spremembam na škodo odločanju s konsenzom. Pove tudi, da se v Srbiji razprava giblje okoli drugih tem kot v Sloveniji. Tam naj bi razpravljali o morebitnem večjem posegu v avtonomijo pokrajin, odpravljanju

konfederalnih elementov v ustavi in olajševanju procesov sprejemanja ustavnih sprememb, se pravi o temah, ki bi močno (in veliko močneje kot predlog predsedstva SFRJ) nagnile tehtnico na centralizacijsko stran. Po njegovem mnenju se bo kriza še poglobila, če se ne bo iz teh tem, ki se jih obravnava v Sloveniji in Srbiji, premaknilo na teme o ekonomskih problemih.

Na proces sprememb ustave naj bi po mnenju Petra Jambreka (1987, str. 18–21) vplivali tudi sklepi z nekega sestanka o »strokovnih zasnovah »ideološkega« plenuma CK« (Prav tam, str. 21), za kar sicer nima dokazov, a meni, da bi bila misel, da ni nikakršne povezave med njim in predlogom sprememb, naivna. Na tem sestanku so torej govorili o tem, da naj bi bilo nekaj elementov sistema v nasprotju s projektom jugoslovanske družbe (njegov cilj je razredna osvoboditev delavstva), in sicer: »policentrični etatizem, decentralizirani etatizem, disperzija, »raztekanje«, spontanost, lokalizirana zavest, nacionalna zaokroženost republiške države, razdvojena in podvojena organizacija družbe, politični pluralizem na nacionalni osnovi, nacionalni programi, naciobirokratske sile, »podeljena partija, klasa, podeljeni rad«, »labava« koalicija, teritorializacija, fevdalizacija ...« (Prav tam, str. 21). Te elemente bi bilo treba nekako odpraviti in državo poenotiti.

France Bučar (1987, str. 29–34) je v svojem prispevku o vplivu ustavnih sprememb na odnose v federaciji nastopil proti Ribičičevemu mnenju, da spremembe na odnose ne bodo imele večjega vpliva in navede precej področij, kjer se bodo pooblastila povečala, hkrati pa pove, da ni našel niti enega področja, za katerega bi lahko rekel, da se bo decentraliziralo. To je po njegovem mnenju neizpodbiten dokaz za centralizacijo, kot koncept za reševanje jugoslovanske ekonomske krize, in predpostavlja, da je center tisti, ki zagotavlja enotnost in določi skupne cilje. Po njegovem mnenju bi moralo biti obratno, da bi bil center in njegove pristojnosti določene z resnični potrebami, se pravi s skupnimi interesi, kar bi dejansko pomenilo združevanje na skupnih temeljih in se izrazilo v enotnosti. To njegovo mnenje ponazori z dogajanjem v jugoslovanski ekonomiji. Država naj bi želela z lastnim posegom (povečanjem svojih pristojnosti) zagotoviti enoten jugoslovanski trg, se pravi naj bi trgu prevzela njegovo lastno funkcijo regulatorja, pri čemer zagovorniki trdijo, da bo trgu omogočila izvajanje njegove vloge. A to pomeni, da bo znotraj trga večji vpliv administracije, ki pa je že povzročila zapiranje lokalnih republiških trgov. Po avtorjevem mnenju je torej treba zagotoviti manjši vpliv administracije na trg, se pravi, da je torej potrebna decentralizacija.

O možnih posledicah sprejetja sprememb ustave in posledično centralizacije Tone Peršak (1987, str. 40–44) govori s perspektive znanstveno-tehnološkega razvoja. Poenotenje tega področja bi prineslo vsiljevanje skupnih ciljev, brez ustreznega upoštevanja situacije po posameznih delih federacije, kar bi privedlo do stagnacije določenih republik. Po drugi strani bi na tem mestu spomnil na Kosovo kot območje s precej velikim naravnim bogastvom, ki pa je ekonomsko vedno zaostajalo. Kakšen vpliv bi imeli skupni cilji na razvoj območja? Ali bi Kosovo izkoristilo možnosti, ali bi ostalo območje surovin za celotno federacijo? Ali je možno na ustavne spremembe gledati tudi na sredstvo za nadzor nad naravnim bogastvom? O tem več kasneje. Da se ponovno vrnemo k avtorju, ta izrazi potrebo po specifikaciji možnosti za samoodločbo in odcepitev, ki je zagotovljena v ustavnih načelih in s podpisom helsinške deklaracije, poleg tega pa tudi potrebo po razločevanju med skupnimi in posebnimi interesi republik in pokrajin.

Svoje mnenje tudi na tem srečanju izrazi Dimitrij Rupel (1987, str. 45–50). Njegova najpomembnejša trditev je, da predlog ustave v veliki meri izhaja iz srbskega nacionalnega programa, spisanega v Memorandumu SANU. Predlog naj bi tako namreč reševal problematiko Srbije, konkretnije njenega ustavnega položaja, in ne SFRJ, temu ustrezna pa naj bi bila količina pozornosti, ki je bila Srbija deležna v njem.

Podobnega mnenja kot večina sodelujočih na tej javni tribuni (predlog vodi v povečano centralizacijo), je tudi Janez Menart (1987, str. 55–63). Poleg že izpostavljenih problemov pa posebno pozornost posveti politiki šolstva, ki se je po njegovem mnenju začela že z letom 1981, ko se je ustanovila Medrepubliško-pokrajinska konferenca zavodov za napredek vzgoje in izobraževanja. Ta naj bi pod pretvezo konstruktivne razprave o šolstvu začela s poenotenjem učnih programov, se pravi centralizacijo in unitarizacijo, pod katerim so pokleknili vsi deli federacije, z izjemo Slovenije. Po avtorjevem mnenju so imeli programi celo velikosrbske lastnosti.

Ustava iz leta 1974 je šla v federalni smeri na vseh področjih (od politične ureditve, ekonomije ...), ker so vsi predhodni poizkusi enakomernega razvoja po celotni državi spodleteli. To pomeni, da je federalizem ostal edina možnost, v svojem sestavku trdi Janez Rotar (1987, str. 81–84). Spodbujal naj bi medsebojno gospodarsko tekmovanje, pri katerem bi k izenačenosti nekoliko pripomogla solidarnost med tekmovalci. A zmanjkalo je tekmovalnosti in kasneje tudi solidarnosti, vse skupaj pa je vodilo v nastalo situacijo.

Razprava na javni tribuni, ki jo je organiziralo društvo slovenskih pisateljev, se bistveno razlikuje od razprave na FSPN. Vsekakor je slogovno in vsebinsko bolj poljudna, a vseeno na nekem komunikacijskem nivoju, če se malo pošalimo, lahko celo rečemo, da je razprava »pisateljska«. Tudi problem ustavnih sprememb je obdelan drugače, bolj se dotika nacionalnega vprašanja in manj ekonomije (tudi kot morebitnega vzroka težav). Tudi tu je neposrednih referenc na kosovski konflikt izjemno malo. Ko se je govorilo o odnosih v federaciji, se je govorilo o položaju Slovenije, Slovencev, po drugi strani pa nemalokrat tudi Srbov in Srbije, a ponavadi z drugačnim predznakom. Vsekakor pa tudi tu lahko najdemo posredne reference do kosovskega konflikta. Zanimiva je polemika med Ribičičem in Ruplom (in še nekaterimi) glede vpliva dediščine Memoranduma SANU. Medtem ko Ribičič zavrne tezo o vplivu, jo Rupel obnovi. Za nas je to pomemben moment, saj v trenutku, ko pride do povezave med Memorandumom in ustavo, pridemo na področje sprememb položaja Srbije in posledično tudi Kosova v Jugoslaviji in vsake trditve o načrtni centralizaciji dobijo tudi bistveno trdnejše osnove. Jambrekov prispevek zadevo sicer nekoliko oddalji od »srbske zarote« in jo zopet postavi v okvire reševanja razrednega vprašanja in iskanja zanj najustreznejše poti, v konkretnem primeru je to pač centralizacija, kar se sicer zdi po ekonomsko gledano neuspešni decentralizaciji logična smer, a kot pokaže Bučar, obstajajo o tem tudi drugačna argumentirana mnenja. Na koncu se spet lahko vrnemo k namigom o poskusu srbskega vzpona na vrh hierarhije v Jugoslaviji. Le ti so bili po vsej verjetnosti nenamerni, saj iz teksta samega tovrstnih namenov nikakor ni mogoče zaznati, niti se mi ne zdi, da bi avtorji lahko razmišljali v tej smeri. Govorim namreč o prenosu nekaterih ekonomskih pooblastil na federacijo ter o spremembah šolskega učnega programa. Pri prvem namigu avtor izpostavi možnost neusklajenosti gospodarske politike, vodene iz centra z dejanskim kontekstom in potencialom posameznega dela federacije. Tu se mi je porajalo vprašanje o možnem namernem prevzemu nad bogatimi resursi na Kosovu s strani države in na ta način tudi nadzorom nad enim izmed največjih razvojnih potencialov območja, po drugi strani pa zagotovitev teh resursov po ugodnih pogojih tudi za ostale predele države. Pri učnih programih pa se mi zdi zanimiva letnica ustanovitve organa, ki je bil zadolžen zanj. Leta 1981 se je namreč prvič po Titovi smrti odprlo večje nacionalno gibanje. To so bile študentske demonstracije na Kosovem. Menim, da obstaja možnost, da to ni naključje, a ker Menart ni navedel točnega datuma ustanovitve tega organa, ne morem tega suma niti zavrniti, niti (nekoliko) bolj podkrepiti.

12.3. Za konfederalno Slovenijo

Naslednje delo, ki sem ga uporabil za analizo, je prav tako zbornik, njegov naslov pa je *Za konfederalno Slovenijo* (1990). Že naslov pove, da gre v zborniku za razpravo o strokovnih izhodiščih v letu 1990 aktualne ideje konfederalne ureditve Jugoslavije. Zbornik je torej za razliko od predhodnih del v tej analizi izšel že po poku balona kosovskega konflikta leta 1989, kar pomeni, da obstaja teoretično večja možnost za pojav neposrednih dokazov o vplivu konflikta na osamosvojitvene procese v Sloveniji. In zato bomo preverili njihovo prisotnost.

Tudi pri tem zborniku je sodeloval Ciril Ribičič (1990, str. 18–23). V svojem prispevku poudarja potrebo po umirjenem pristopu k preureditvi Jugoslavije, zagovarja namreč nekoliko manj radikalne spremembe, ki bi bile usmerjene bolj k utrjevanju federacije in ne k direktnemu napadu s težnjami po konfederaciji. Po njegovem mnenju bi te lahko povzročile zaostritve, ki bi Slovenijo postavile ob bok Kosovu. Kot dobro prakso pri razpravi u preureditvi Jugoslavije izpostavi stališče do kosovskega vprašanja (Deklaracija o Kosovu), kjer slovenska stran kljub svojim lastnim težnjam izkazuje tudi namen, da prepreči zatiranje drugih etničnih skupin in se ne zapira za svoje zidove. Poudarja tudi pomen odločanja vsakega naroda o svojem položaju v Jugoslaviji, za katerega morajo biti na voljo vse možne alternative.

O vzrokih za obstoj Jugoslavije v referatu z naslovom *Samostojnost Slovenije in razpad Jugoslavije* razpravlja Jože Vogrinc (1990, str. 29–32). Po njegovem mnenju Slovenija kot del Jugoslavije ni nujni del za njen obstoj in njena odcepitev neposredno ne bi vodila v razpad federacije. To izpelje iz prepričanja, da je vezivo Jugoslavije neusklajenost republiških mej z etničnimi mejami, k čemur ga je napeljala tudi izjava Miloševića, da bo v primeru sprememb v konfederalni smeri potrebna tudi sprememba meja Srbije. Vezivo federacije oziroma potencialni problemi so torej prisotni v večini republik z izjemo Slovenije, kjer je etnična sestava praktično homogena, še najbližje tovrstni situaciji v preostalem delu Jugoslavije pa je Kosovo, kjer pa je situacija že konfliktna. Ta slovenska pozicija, ko njen izstop ne bi povzročil večjega konflikta, bi po avtorjevem mnenju morala biti izhodišče za pogojevanje obstanka Slovenije v Jugoslaviji z doslednim spoštovanjem samoodločbe vseh sestavnih delov Jugoslavije, tako republik, kot tudi pokrajin.

Jugoslavija je bila ena izmed najbolj »raznolikih in kontroverznih držav na svetu«, trdi Zdravko Tomac (1990, str. 87) v svojem prispevku (Prav tam, str. 87–95). Te raznolikosti, ki bi lahko vodile v konflikte, so ves čas blažili na različne načine. Ko so se konec osemdesetih pojavile centralistične težnje kot rešitev za gospodarsko situacijo, je prišlo do problemov. Tomac poudarja, da bi bilo za delovanje Jugoslavije nujno potrebno obdržati soglasje vseh konstitutivnih delov Jugoslavije, ali pa je za spremembe potrebno demokratično soglasje, saj naj bi vsakršno vsiljevanje volje vodilo v konflikte in morda tudi razpad federacije. Opozarja na konfederalno delovanje Srbije, ki pravic, ki jih zahteva zase, ne priznava ostalim republikam in pokrajinam, hkrati pa nanje tudi izvaja pritiske, ki jih destabilizirajo. Avtor ostro napade srbsko politiko na Kosovu pa tudi drugod po Jugoslaviji. Za razrešitev problemov predlaga sprejetje nove splošne deklaracije, ki bi postala nek temelj nove Jugoslavije. V njej naj bi bilo izraženo spoštovanje demokratičnih načel in pravic etničnih skupin v Jugoslaviji. Poudarja, da je nova Jugoslavija lahko le izraz skupne volje njenih sestavnih delov.

Boris Muževič (1990, str. 104–111) razpravlja o različnih pogledih na preureditev Jugoslavije s strani različnih republik, pa tudi političnih strank znotraj nje. Tako izpostavi, da so vse republike z izjemo Slovenije in Srbije v tistem času verjele v AVNOJ-sko Jugoslavijo. Srbija je hotela izboljšati svoj položaj, pri čemer sta to usmeritev izražali tako srbska pozicija, kot tudi opozicija. V Sloveniji ter tudi na Hrvaškem je tako postala aktualna konfederalna ureditev, medtem ko je popolna v tem času še ostajala v politični periferiji. V Bosni in Hercegovini in Makedoniji, deloma pa tudi v Črni gori, so tovrstnim predlogom večinoma nasprotovali. Avtor za rešitev trenutne situacije predlaga med drugim tudi vršenje pritiska na srbsko vodstvo in povezovanje z novimi srbskimi demokratičnimi strankami, četudi njihova demokratičnost peša pri kosovskem vprašanju.

Za našo problematiko je zanimivo tudi besedilo Leva Krefta (1990, str. 112–115), ki sicer govori o položaju levice v večstrankarskem sistemu v Jugoslaviji. Med drugim namreč poudarja, da je za delovanje levih strank pri krepitvi oblikovanja demokracije v državi potrebno sodelovanje z albansko-kosovsko alternativo.

Po mnenju Boža Kovača (1990, str. 116–120) bi vse oblike organiziranja Jugoslavije, z izjemo federacije, vodile v spore med posameznimi republikami. Opozarja pa tudi, da Srbija nikakor ne bi privolila na Kosovo kot suveren del katerekoli izmed možnih ureditev. Hkrati dvomi v večji angažma katere izmed republik pri reševanju tega problema, saj naj bi vsaka

imela že svoje probleme. Iz tega sklepa, da bi vsaka jugoslovanska politična tvorba bila deležna zunanjih kritik in pritiskov zaradi kršenja človekovih pravic na Kosovu. Na to, kako naj bi se odvijali dogodki v Jugoslaviji, naj bi tako imel velik vpliv kosovski konflikt, saj je Slovenija dvomila v legitimnost zbora republik in pokrajin brez zasedanja kosovske skupščine. Slovenija naj bi se na tem mestu odločala med zahtevami po rešitvi tega problema ali pa o delovanju po lastni volji, to pa naj bi bil tudi eden izmed ključnih momentov obstoja Jugoslavije. Avtor ob morebitnem nadaljevanju represivne srbske politike na Kosovu predvideva dokončen razhod med republikami Jugoslavije.

Vsebina tekstov tega zbornika se močno razlikuje od prejšnjih dveh analiziranih del, a ne zgolj v tem, da sta prvi dve deli govorili o ustavnih spremembah v okviru federacije, to pa govori že oblikovanju konfederacije, temveč je zaznati razlike tudi v za nas zanimivem vplivu kosovskega konflikta na osamosvojitvene procese v Sloveniji. Razprava se je namreč bistveno bolj posvečala tej povezavi tudi neposredno. To spremembo lahko po mojem mnenju brez težav pripišemo časovni razliki med deli, saj sta prvi dve nastali pred ponovnim izbruhom demonstracij na Kosovem, medtem ko je slednje nastalo po njih. Konflikt je postal odprt in viden, tako pa tudi razprava o njem.

Ribičič poudari pomen opozarjanja na nespoštovanje pravic etničnih skupin v Jugoslaviji, izrecno na Kosovu. Spoštovanje naj bi bilo po njegovem mnenju pomemben element krepitve federacije. Kasneje tudi drugi avtorji izpostavljajo pomen tega vprašanja, le da ga privedejo do momenta, ko pogojuje obstoj Jugoslavije. Kosovo se v zborniku nekajkrat sicer omenja zgolj kot primer širše srbske težnje po povečanju vpliva Srbije v Jugoslaviji, ki sta ji predvsem Slovenija in Hrvaška nasprotovali. Avtorji poudarjajo tudi pomen Slovenije pri reševanju kosovskega konflikta, saj naj bi poleg opozarjanja na problem imela tudi vzvode rešitve le tega skozi pritisk na Srbijo in postavljanje ultimatov, tudi z grožnjo odcepitve. Vsa ta mnenja v precejšnji meri kažejo na potencialno veliko povezavo med slovenskim osamosvajanjem in kosovskim konfliktom.

13. Mnenje slovenske družbene in politične alternative

Teksti, ki sem jih že navajal, naj bi po mojem mnenju odsevali mnenje o problemu v akademsko-intelektualni sferi, v sledečem delu analize pa bi se želel osredotočiti na mnenje slovenske politične in mnenjske alternative. Predhodno je bil moj namen raziskati mnenje civilne družbe tistega časa, a obstajajo sumi o razvitosti takratne civilne družbe v sodobnem pojmovanju le te ter njene ločenosti od ostalih sfer, na primer intelektualne, predvsem pa politične sfere. Meja med temi sferami je sicer pogosto zabrisana in podobno velja tudi v naših primerih. Društvo slovenskih pisateljev je namreč v svoji osnovi interesno združenje intelektualcev, z določenimi civilnodružbenimi elementi, njegovi člani pa so se politično opredeljevali in kasneje nekateri tudi v politiki aktivno nastopili. Moja odločitev za to, da jih umestim v akademsko-intelektualno sfero, se je oprla predvsem na dejstvo, da je v razpravi sodelovalo veliko strokovnjakov, pa tudi pisatelji, ki naj bi bili (oziroma so se v danem trenutku dojemali za to poklicane) neka avantgarda naroda in njihovo mnenje ni mnenje nekega povprečnega državljana, ki naj bi predstavljalo civilno družbo oziroma mnenje družbe nasploh, temveč bolj kot ne mnenje, ki želi oziroma stremi k vplivu na družbo in njeno mnenje. Ker je bila civilna družba v tistem času še vedno v razvoju in ker obstaja le malo virov, ki bi verodostojno in celovito predstavili njihovo delovanje in vpliv na splošno situacijo, sem se usmeril v iskanje vira informacij, ki bi bolj odseval politično alternativo. Na koncu sem za analizo izbral tednik Mladina in sicer predvsem zato, ker je bil v svojem pisanju v teh za Jugoslavijo ključnih časih razmeroma avtonomen in kritičen medij, ki je iskal alternative in na ta način sodeloval pri kreiranju politične alternative, deloma pa tudi civilnodružbene sfere, ki se je začela vzpostavljati v osemdesetih letih. Nekateri avtorji tekstov v tej periodični publikaciji so v tem času aktivno sodelovali v demokratizacijskih procesih in kasneje tudi aktivno vstopili v politiko. V analizo sem zajel vse (objavljene in hkrati nezasežene) številke med in vključno z leti 1981 in 1989. Metodologija je v tem primeru sledeča: pregled vseh (dostopnih) števil v določeni časovni periodi, izbor člankov, analiza in nazadnje še njihova sinteza.

Mladina v začetku osemdesetih let glede na predelano gradivo še ni bila tako izrazito politično analitičen časopis, kot se je uveljavila v kasnejših letih. Na začetku je bila kot glasilo Zveze socialistične mladine Slovenije izrazito mladinski časopis, ki je obravnaval teme, zanimive mladini, in je v svojih okvirih poročal zgolj o najbolj aktualnih družbenopolitičnih dogodkih, pa še teh le iz zelo specifične perspektive. Tako je leta 1981 pred izvedbo

jugoslovanskega popisa prebivalstva izdal nekaj člankov, ki so se dotikali problema nacionalnosti. Kosovo v teh člankih ni bilo deležno večje pozornosti, saj je bilo takrat bolj aktualno vprašanje opredelitve za jugoslovansko nacionalnost (Damjanić, 1981a)

Je pa bilo nekaj pozornosti namenjene Kosovu, ko se je istega leta tam odprl konflikt. V članku *Kaj pomenijo »dogodki na Kosovu«?* (1981, str. 7) se uredništvo časopisa sprašuje o pomanjkljivem poročanju medijev o dogodkih, gospodarski situaciji, ki naj bi bila vzrok za nestabilnost Kosova, pa tudi nacionalizmih, tako srbskemu kot tudi albanskemu, ki naj bi bil odgovor nanj. Zanimiv je zapis, ki je bil objavljen kakšen mesec kasneje in je bil delo predstavnika ZSM Kosova, ki je govorilo o potrebi reševanja problemov Jugoslavije in posebnega mesta mladih pri tem. Avtor je zapisal, da obstaja problem informiranja mladih pri delovanju v prid sistemu, a da se stanje med mladimi s Kosova tudi s pomočjo zvezinega delovanja izboljšuje. Sporočilo članka je v svojem bistvu neko zagotovilo, da tudi kosovska mladina deluje v skladu z jugoslovansko idejo in da se stanje glede te tematike izboljšuje (Osmani, 1981, str. 25).

V sklopu člankov glede naslednjega aktualnega dogodka, kongresa samoupravljalcev, na katerem je tekla beseda predvsem o delegatskem sistemu, je bil v Mladini objavljen intervju s Cirilom Ribičičem. Beseda je nanesla tudi na odnose v federaciji, kjer je Ribičič izrazil zaskrbljenost zaradi zapiranja republik v svoje meje. To naj bi se dogodilo tudi v primeru Kosova, a problem naj ne bi bil v samem delegatskem sistemu, temveč v njegovem izvajanju, kar torej za krivce označi republike oziroma pokrajine same. (Delegatski sistem ..., 1981, str. 4–6) Podobne misli izraža tudi Mladinin novinar Srečo Zajc (1981, str. 3) v svojem komentarju dogajanja v naslednji številki. Zapiranje v okvire republik je po njegovem mnenju slabo za ekonomski razvoj, kosovski konflikt pa je potreben pozornosti celotne Jugoslavije, saj tudi kot problem zadeva državo kot celoto. Na koncu poziva k enotnosti, saj naj bi le tako Jugoslavija lahko izšla iz krize. Tudi v naslednjem izidu se nadaljuje tovrstna kritika (Damjanić, 1981b). Ta številka Mladine je bila tematsko namenjena kosovskemu konfliktu in velik del izdaje je bil namenjen intervjuju s Stanetom Južničem, ki je govoril o zgodovini območja današnjega Kosova in Albancev. Na koncu je strnil, da so težnje po transformaciji Kosova v republiko izraz mladega albanskega nacionalizma, ki se je razvil zaradi pritiskov drugih narodov in razdeljenosti Albancev med državami. Opozarjal je tudi na razumevanje do Srbov, ki so bili deležni različnih pritiskov v zgodovini (Damjanić, Kovšca in Leskovar, 1981, str. 13). Tema se nadaljuje tudi v naslednji številki, kjer je avtorica naredila analizo učbenikov

zgodovine. S tem je hotela izvedeti, kaj se o zgodovini konflikta in udeleženih narodih sploh uči v šolah. Ugotovila je, da je zgodovina v jugoslovanskih učbenikih izrazito slovanska, albanska zgodovina pa je obdelana zelo slabo in nepovezano. Izpostavi, da bi se marsikateri element konflikta z večjim poznavanjem zgodovine lahko nevtraliziral. (Jagarinec, 1981, str. 4–5)

Zdi se, da je pojav medetničnega konflikta na Kosovu sprožil zanimanje za tovrstna vprašanja. Tako sta v 40. številki iz leta 1981 prisotna dva članka o etničnih manjšinah, eden osredotočen na splošno znanje o njih, drugi pa ločeno obravnava položaj jugoslovanskih manjšin (Klopčič, 1981; Komac, 1981). V prvi junijski številki naslednjega leta, pa je bil v časopisu objavljen odziv na okroglo mizo o Kosovu, ki se je odvila na FSPN, njen povod pa naj bi bila kaznovalna politika na Kosovu. V velikem delu je razprava tekla o ekonomskem razvoju pokrajine in (ne)sposobnosti pokrajinskega vodstva. Tam naj bi se razpravljalci večinoma strinjali, da je kosovski problem v bistvu lokalni problem, ki naj ga rešijo prebivalci Kosova sami ali pa kvečjemu Srbija znotraj meja republike. Novinarji Mladine so se na takšno stališče ostro odzvali, meneč, da je kosovski konflikt problem cele države in da se Slovenija ne sme oddaljiti od notranjih problemov svoje lastne države (Damjanić, Leskovar, 1982, str. 8–9). Objavili so tudi poročilo s tribune, ki jo je organiziral Marksistični center CK ZKS v Cankarjevem domu z naslovom Kosovo – republika. Sodelujoči so razpravljali o vsebini te besedne zveze. Večina sodelujočih je zopet govorila o interakciji med narodom in njunih nacionalizmih, po avtorjevem mnenju pa so zopet problem reducirali na notranji srbski problem in pozabili na odgovornost celotne Jugoslavije (Damjanić, 1982). Proti koncu leta je sledilo še eno poročilo s Kosova, ki ga je opravil novinar, ki se je udeležil konference Zveze socialistične mladine. S Kosova poroča o precejšnji represiji in slabi gospodarski situaciji (Šetinc, 1982).

Obširni debati o Kosovu v letih 1981 in 1982 je leta 1983 sledila splošna jugoslovanska razprava o nacionalizmih, ki so jo spodbudile skrbi zaradi povečanega pojava različnih dogodkov in ekscesov z nacionalnim podtonom. Obravnavali so nacionalizme vseh nacionalnosti v Jugoslaviji. Šele leta 1985 je prišlo do objave, ki se je nekoliko bolj posvetila vprašanju Albancev v Jugoslaviji (niti ne izrecno kosovskemu konfliktu). Gre za članek, kjer so zbrani izseki iz pogovora za razmejitev na Balkanu iz časa balkanskih vojn in časa po prvi svetovni vojni, pri katerih je sodeloval tudi Ivo Andrić, ki pa nima direktne povezave s takratnimi problemi na Kosovu (Ivo Andrić in Albanci, 1985).

Aktualnejši je bil članek, ki je zadeval spremembo kazenske zakonodaje v Srbiji. Zanj se zdi, da želi uzakoniti ločevanje med zakoni na etnični podlagi. Gre namreč predvsem za spremembo zakona v smeri zaostritve kazni za zločine, ki so domnevno značilni za albansko prebivalstvo. Kakorkoli že to zveni in kakršnakoli so že ozadja, vsekakor se je uvajala večja represija (Mladenović, 1985, str. 10-11). Naslednji za nas zanimivi članek je članek, ki razpravlja o dveh pismih. Eno je pismo bralca, ki govori o sodbah in sankcijah zoper nekatere albanske književnike, drugi pa je protestno pismo 40 kosovskih pisateljev (menda tudi novinarjev) nealbanskega rodu, ki protestirajo zaradi neenakopravnosti v njihovi stanovski organizaciji. Ta naj bi bila izrazito proalbanska in naj bi neenakopravno obravnavala predstavnike drugih etničnih skupnosti. Vse to avtorica (po vsej verjetnosti gre sicer za psevdonim) članka zavrne s statističnimi podatki (Šviga, 1986a, str. 32–33).

Z letom 1986 je prišla tudi peta obletnica nemirov na Kosovu. V Mladini so jo pospremili s serijo člankov. Prvi je bil izdan v peti številki tega leta (Leskovar, 1986, str. 6–7) njegova vsebina pa je vezana na analizo medijskega poročanja o dogodku. Avtorica ugotovi, da je bilo poročanje na začetku konflikta zaznamovano z začudenjem, nato poročanje o političnih ukrepih glede konflikta, sledi tematika izseljevanja in odnosov med etničnimi skupinami, nazadnje pa je tu še gospodarstvo in odnosi drugih sestavnih delov Jugoslavije do pokrajine. V isti številki je bil objavljen tudi intervju z Dimitrijem Bogdanovićem, avtorjem Knjige o Kosovu. Njegova stališča so izrazito protialbanska, lahko bi rekli celo stereotipna (Lesjak, 1986a, št. 8–10). V naslednji številki se ob študije izseljevanja Srbov s Kosova v Mladini obregnejo tudi v rubriki Rdeči kotichek (Šviga, 1986b). Nov članek iz serije o Kosovu je sledil že v naslednji številki. V njem avtor zopet polemizira o medijskem poročanju, operiranju z različnimi statističnimi podatki in njihovimi interpretacijami, za katere trdi, da so v veliki meri preinterpretirani v srbsko korist (Suhadolnik, 1986, str. 18–19, 33). Osmo številka je prinesla nov del serije člankov o Kosovu, a tokrat je bil ta sestavljen iz dveh intervjujev, prvi je intervjuval podpisnika peticije 2011 (o problemih nealbanskih narodov na Kosovu) Kosto Bulatovića, drugi (ki je bil sicer po vprašanjih praktično identičen intervjuju z Dimitrijo Bogdanovićem) pa profesorja s prištinske univerze Hajredina Hodžo. Prvi je izražal kritiko do kosovskih oblasti in albanskega nacionalizma. Tudi slednji je izražal kritiko do albanskega nacionalizma, a je hkrati kritiziral tudi srbskega, njihovo interpretacijo stanja na Kosovu in način njihovega delovanja, predvsem pri peticiji, ki je niso poslali kosovskim oblastem, ampak le srbskim (Lesjak, 1986b, str. 9–10). V enem izmed pisem bralcev, ki ga je napisal Zvone Dornik iz Celja (1986) ta izraža mnenje, da so aktualni dogodki izraz

maščevanja Albancev za povojno Rankovićevo represijo. V taisti številki je bila objavljena tudi peticija, ki sem jo omenil zgoraj, pa tudi podpora srbskih intelektualcev podpisnikom peticije (Solze, znoj in kri, 1986). Sledita jima članka, Franeta Adama (1986), ki problem Kosova vidi v tradicionalizmu in srbski zaverovanosti v lastno interpretacijo zgodovine, oboje pa bi morali preseči, ter Jaše Zlobca (1986a, str. 17), ki pravi, da se z nobeno izmed zahtev peticije Srbov ne mora strinjati, saj so protiustavne in nečloveške. Hkrati zavrne tudi nacionalistične težnje Albancev in ošvrkne slabo politiko slovenskih medijev do poročanja o kosovskem vprašanju. Pojavljati se začenjajo namigovanja o Kosovu kot izrazu vseh jugoslovanskih problemov (Mahkovec, 1986). Uredništvo je začelo s serijo člankov z naslovom *Kosovo, moja dežela* (Tasić, 1986a; 1986b; 1986c; 1986d; 1986e; 1986f; 1986g), ki so predstavljala zgodovino odnosov med Srbi in Albanci skozi (vso skupno) zgodovino. Kasneje je bilo posvečeno kosovskemu vprašanju nekaj manj prostora v vsebini Mladine, tistega nekaj malo prostora pa so posvetili predvsem neenakosti pred zakonom na Kosovu (Zlobec, 1986b; Bobi, 1986; Šviga, 1986c; 1986d; 1986e).

Že proti koncu leta 1986 se je že začela razprava o spremembah ureditve odnosov med republikami in pokrajinami, a pravi zagon je doživela naslednje leto, ko so predvsem kolumnisti posvečali veliko prostora ravno tej temi (Gantar, 1987a; 1987b; Nežmah, 1987; Janša, 1987a; 1987b). Prevladovalo je negativno mnenje glede sprememb (predvsem zaradi težnje povečevanja centralizacije) in tudi postopkov, ki so bili izvedeni zaradi njih. V tem letu je bil eden izmed najzanimivejših prispevkov članek o populacijski politiki na Kosovu. V njem avtorica poda kritično oceno te politike, ki je želela z izobrazbo žensk in boljšim gospodarskim stanjem na Kosovu znižati nataliteto pa tudi (albanski) nacionalizem. Kritika se usmeri predvsem na dejstvo, da isti politiki, ki so zagovarjali to politiko na Kosovu, očitali nacionalizem Sloveniji, ki je bila takrat najbolj ekonomsko in izobrazbeno razvita republika Jugoslavije, kar pomeni kontradikcijo v njihovih stališčih (Jalušič, 1987, str. 29–30). Mladina je namenila kritiko tudi posegom v kosovski šolski učni načrt, ki je naredil selekcijo med avtorji, vključenimi vanj, ter tudi politiko vpisa v izobraževalne institucije, ki je omejevala vpis sorodnikov demonstrantov na univerzi (Tasić, 1987a, str. 5). Jaša Zlobec (1987) je še vedno kritiziral medijsko poročanje s Kosova. Po pomoru, ki ga je zakrivil albanski mladenič Kelmendi na služenju vojaškega roka, je Mladina objavila tri zanimive članke o tem dogodku. Prvi članek je delo Mihe Kovača (1987, str. 12–13), ki opozori na tolmačenje dogodka, ki ga kljub še potekajoči raziskavi označijo za nacionalističnega, na tradicionalno ljudsko pravo, ki že vpliva na položaj Kelmendijeve družine in na srbski populizem. V drugem Ali Žerdin

pokaže, zakaj pokol ni bil nacionalistične narave, kakor so dogodek označil mediji (Žerdin, 1987). V tretjem članku David Tasić predstavi kolektivno kaznovanje, ki ga je sedaj deležna Kelmendijeva družina in ga izvaja tako skupnost, kot tudi formalne (v tem primeru predvsem izobraževalne) institucije (Tasić, 1987b, str. 8–9). Uredništvo je nekaj prostora namenilo tudi albanskim avtorjem. Tako so v izdaje vključili tudi prispevke Skëlzena Maliqija, Ganija Bobija in Hivzija Islamija pa tudi drugih avtorjev. Prvi se je obregnil ob večinsko mnenje vzroka krize, ki naj bi bil albanski iredentizem. To tezo zavrne z večanjem krize kljub zmanjšanju možnosti iredente. Nato izrazi tudi kritiko do reševanja krize, ki bi morala po njegovem mnenju iti v smeri zmanjševanja teženj po reviziji ustave (Maliqi, 1987). Bobi (1987, str. 16) je opozoril na stereotipe o kosovskem konfliktu in opozoril, da je problem bistveno kompleksnejši, kot ga prikazujejo. Javnost naj bi zanimalo mnenje kosovskih intelektualcev, a v bistvu naj bi želeli od njih pridobiti priznanje iredentizma in da se proglasijo za njegove ideologe in prevzamejo odgovornost za konflikt. Obtožujejo jih molka, a ko govorijo, se jim ne posveti minimalne pozornosti. Islami (1987, str. 35) se je dotaknil demografske politike na Kosovu, ki je v tistem času bila sredstvo, s katerim so želeli razrešiti kosovski konflikt. Postavil se je proti trditvi, da je visoka rodnost posledica načrtne homogenizacije Kosova (dokaz naj bi bila visoka rodnost tudi v Albaniji, kjer homogenizacija ni potrebna). Zavrne tudi izseljevanje zaradi pritiskov in poudari, da so te selitve posledica slabe gospodarske politike. Med drugim je izjavil, da se na Kosovu vsak eksces spolitizira, da se kljub kaznovanju prestopnikov, izboljšanju kadrovske sestave in manj kršitvam javnega reda in miru odnosi v pokrajini slabšajo. Potrdil je tudi tezo, da so nacionalizmi namensko spodbujani za doseganje ustavnih sprememb.

Naslednje leto je sezono za našo temo zanimivih člankov odprl intervju z Milovanom Djilasem. (Lesjak, Luburović, Selimović, 1988, str. 27–36). Poudaril je specifičnost nastanka Kosova kot politične tvorbe in da avtonomije Kosova po vsej verjetnosti ne bi bilo, če ne bi obstajali načrti za združitev z Albanijo. Po njegovem mnenju se problem Kosova, kot tudi noben drug problem v Jugoslaviji, ne mora rešiti izolirano. Poudaril je, da bi bila za rešitev problema morda potrebna tudi demokratizacija. S slednjim se strinja tudi Tonči Kuzmanić v svojem članku *Od kosovske do srbske republike in nazaj* (1988, str. 29), kjer poudari, da sta obe nacionalni gibanji hkrati tudi politični. Če se Jugoslavija ne bo demokratizirala, bo po njegovem mnenju sledil spopad med obema kosovskima stranema, kateremu bo sledila ukinitve avtonomije. Podobnih mnenj je bilo v tem času kar precej. Prisotna je bila tudi skoraj splošna kritika Miloševićeve politike in njegovih predlogov sprememb srbske republiške

ustave (Janša (ustava) Billy the Kid, 1988; Lazić, 1988; Šetinc, 1988; Miheljak, 1988; Butković, 1988). Objavljenih je bilo še nekaj člankov, intervjujev in pa ostalih prispevkov, ki pa so vsebinsko pokriti v že povzetih. Zanimivo je poročanje s demonstracij na Kosovu konec leta, ko so se Albanci izrazili svoje mnenje in z vzklikanjem projugoslovanskih gesel in s sklicevanjem na Tita in ustavo 1974. leta odgovorili na srbske agresivne nacionalistične mitinge solidarnosti (Mekina in sod., 1988).

Za leto 1989 je bila značilna poplava člankov o kosovskem konfliktu. Zdi se, da je bila to celo tema leta, kar je povsem razumljivo, saj se je takrat konflikt razvnel. Problem je bil obdelan in osvetljen z vseh možnih perspektiv od analize medijskega poročanja, kritike pravne države, sprememb zakonodaje, represije, boja nacionalizmov, razprave o centralizaciji itd. V četrti številki tega leta je bila tako na primer objavljena posebna priloga, ki je govorila o problematiki posilstva na Kosovu in njegove nacionalistične komponente (Jalušič, Kuzmanić, 1989). Veliko prostora je bilo namenjenega kritiki srbske politike pa tudi dnevnim dogodkom na Kosovu. Izvajale so se tudi ankete javnega mnenja (Miheljak, 1989). Publiciteta je bila tako velika, da bi bilo nesmiselno zbirati vse zapise o Kosovu tega leta, zato bom zbral le nekatere splošne ugotovitve in navedel nekaj primerov za njihovo ilustracijo in boljši vpogled.

Precej člankov je bilo namenjenih takrat aktualni stavki albanskih rudarjev in z njimi povezanimi dogodki. Tako je v osmi številki tega leta (Hladnik-Milharčič, Zavrl, 1989) izšel daljši članek o stavki, stavkovnih zahtevah, odzivih, pogojih v katerih stavkajo. Vse skupaj je bilo pospremljeno z nekaj komentarji. Prisotni so bili tudi članki, ki konflikt postavljajo v kontekst celotne Jugoslavije. Eden izmed njih je situacijo obrazložil kot poligon za kasnejše merjenje moči v federaciji, kar pa je za tematiko tega dela zelo zanimiva trditev. (Novak, 1989) Nekaj pozornosti je bilo deležno tudi zborovanje v podporo kosovskim rudarjem, ki se je odvijalo v Cankarjevem domu. Za pomen tega dogodka je značilno, da presega to, čemur je bil po imenu namenjen. Tako naj bi bilo to zborovanje predstavljalo prvo pluralno demokratično delovanje v Sloveniji. Prvič sta se oblast in alternativa združili na enem mestu, v delovanju in v določeni meri tudi mišljenju (Golobič, 1989, str. 13). Do dokončne harmonizacije med uradno in alternativno slovensko politiko v tistem času vsekakor še ni prišlo (Vrhovnik, 1989). Časnik je kritiziral tudi represijo nad Albanci na Kosovu. Za primer tovrstnega pisanja si vzemimo članek, ki ga je napisal Otto Grum (1989a, str. 21–23) v katerem poroča, da so se demonstracije po razglasitvi nove srbske ustave prelevile v spopade (tudi oborožene) med albanskimi demonstranti in predstavniki ljudske milice in v katerih naj

bi bile smrtne žrtve med otroki in mladino. Med raznimi javnomnenjskimi raziskavami, ki jih je v tem času opravila revija, je ena izmed njih dala zanimive rezultate. Med drugim je bilo iz teh rezultatov razbrati, da Slovenci v večji meri mislijo, da Jugoslavija ne more obstati v takrat aktualni ureditvi ter tudi to, da mislijo, da si Srbija sploh ne želi rešiti kosovskega konflikta, temveč želi zgolj prevladati v Jugoslaviji (Zavrl, 1989, str. 20–23). Pomemben del področja, ki ga je pokrivala Mladina, je bil tudi proces proti Azemu Vllasiju. Med drugim je tako poleg člankov o samem procesu nastal tudi intervju z njegovimi starši (Grum, 1989b). Zelo napeti pa so bili tudi odnosi med Slovenijo in Srbijo, ki sta si izmenjavali grde poglede zaradi različnih pogledov tako na »srbske« kot tudi jugoslovanske notranje zadeve in njihovih interpretacij. Eno izmed puščic je proti Sloveniji preko Mladine, ki je sicer bila zelo aktivna pri kritiki srbske politike, izstrelil tudi izvršni sekretar CK ZK Srbije Vladimir Štambuk, ki je izrekel kritiko na spremembe slovenske ustave. (OTV Zagreb, cv: Slovenci rušijo Jugoslavijo, 1989)

Moj namen je bil, da s to analizo poizkušam zaznati, kako se je slovenska alternativa odzivala na tamkajšnje dogodke. Mislim, da lahko zapisi iz Mladine kot medija, za katerega mislim, da dokaj dobro predstavlja nekatere poglede, prisotne v civilni družbi, predvsem pa poglede politične alternative tistega časa, marsikaj povedo o razvoju konflikta na Kosovem in njegovih posledicah, tako v njegovih okvirih kot širše. Odnos Mladine do kosovskega vprašanja se je od leta 1981 do konca leta 1989 močno spremenil. Če so teksti na začetku te periode bili rahlo zmedeni, brez konkretnejših podatkov in glede na frekvenco proti koncu izbranega obdobja tudi redki, se razprava o konfliktu od leta 1986, še posebno pa v letu 1989 razplamti. V letu 1981 se je konflikt v večini primerov razlagal iz izrazito ekonomskega vidika, na koncu pa je že prevladal boj med nacionalizmi skupaj s spremembami v odnosih v federaciji. Že kmalu po izbruhu konflikta je s strani nekaterih piscev prišlo do poziva, da se na kosovski konflikt gleda kot na problem celotne Jugoslavije ne zgolj na nek eksces na jugu države, ki je predaleč, da bi mu Slovenija posvetila nekaj pozornosti. Tovrstni pozivi so vplivali tudi na politiko Mladine, za katero se zdi, da je Kosovu posvetila nesorazmerno veliko prostora, sploh proti koncu osemdesetih let, ko se je tudi zaradi tega vprašanja iz študentskega »stanovskega« časopisa prelevila v za tisti čas zelo pluralen, alternativen medij. Avtorji, ki so pisali za Mladino, so pogosto pisali in delovali tudi aktivistično. Če pogledamo samo odnos tekstov do obeh v konflikt primarno vpletenih strani opazimo, da je bilo poročanje na začetku dokaj nevtralnno, bolj v duhu skrbi za državo, kot pa za rešitev konflikta. S časom je to preraslo v držo, ki je ščitila Albance pred srbsko represijo. Za ta odnos se zdi,

da se je vzpostavil zaradi odnosa vpletenih strani v konflikt do ustave iz leta 1974, seveda vse dokler ni prerasel v čisto nacionalističen spopad med dvema narodoma. Slovenci so želeli ohraniti razmeroma ohlapno federacijo, ki je dajala razmeroma svoboden položaj ne samo Kosovu, temveč tudi Sloveniji. Srbi pa so imeli željo po povečanju svojega vpliva, najprej znotraj republiških in nato tudi federativnih okvirov. Če je Srbija želela priti do večjega vpliva, je morala preko ustave, ta pa je Sloveniji zagotavljala dober položaj, v katerem je lahko skoraj samostojno oblikovala svojo zakonodajo, ki je predstavljala za jugoslovanske razmere razmeroma svobodno in pluralno družbo, pa tudi dobro podlago za gospodarsko delovanje. Tako je vsak napad na ustavo pomenil tudi napad na Slovenijo, svobodo njenega prebivalstva, oziroma družbe, politike in ekonomije. Predvsem svoboda družbe je bila najbrž pomemben faktor pri postavljanju pozicije uredniške politike Mladine, ki je tako nastopila ostro proti kakršnikoli represiji in spremembam ustave.

14. Sklepi

Pričujoče delo naj bi podalo odgovore o morebitni povezavi med kosovskim konfliktom in osamosvojitvenimi procesi v Sloveniji. Hipoteza, postavljena v uvodu, ni kontroverzna, zdi se celo, da ni potrebna potrditve, saj se zdi njena pravilnost samoumevna. Ta samoumevnost izhaja iz predpostavke, da sta bila dve politični tvorbi iz naslova (Kosovo in Slovenija) del tretje tam omenjene politične tvorbe (Jugoslavije) in tako tudi enotnega družbenega dogajanja. To pojmovanje ima korenine v raziskovalni metodologiji, ki se pogosto pojavlja v naravoslovju, še pogosteje pa v družboslovju, kjer se raziskovanja lotevamo v okviru političnih mej. V družboslovju ga imenujemo metodološki nacionalizem. Njegov problem je, da meje določene družbe povezuje s političnimi mejami, kar pa pogosto ne drži. V sodobnem svetu je ta kritika izhajala predvsem iz preučevanja globalizacije, ki je zabrisala obstoječe meje in državo postavila na stranski tir. V našem primeru je zadeva drugačna. Tematika se naveže na periferno območje, poseljeno s fizično, jezikovno in kulturno odmaknjeno etnično skupino. Ti dejavniki v povezavi z gospodarsko in tehnološko zaostalostjo povzročijo, da določeno območje v neki politični tvorbi lahko deluje izrazito ločeno od nje, da obstaja kot tujek v lastni državi in je v končni fazi skorajda povsem samostojna družba ali pa se celo povezuje s katero izmed sosednjih držav. To nam potrjuje

poročanje o začetkih konfliktov na Kosovu v začetku osemdesetih let, ko nihče pravzaprav ni vedel, kaj se tam dogaja, informacij je bilo malo, v kolikor pa so že bile, pa so bile izredno skope in podane s strani uradne politike, ki je želela konflikt pomesti pod preprogo, saj je kazil sliko »bratstva in enotnosti«. Tudi nadaljnji ukrepi glede Kosova bi se lahko razvijali v smeri zaprtja konflikta znotraj meja vsaj Srbije, če ne kar samega Kosova, a so se takrat pojavile zahteve po vsejugoslovanskem vidiku reševanja problema. Kot pokaže analiza tekstov tednika Mladina, so tovrstne zahteve pogosto prihajale tudi iz Slovenije, za katero se zdi, da s Kosovim razen nekaj priseljencev iz tistega dela nekdanje skupne države in pomoči nerazvitim nima nič. A dogodki so se odvijali drugače in Slovenija je takrat odigrala in še danes igra pomembno vlogo v procesih reševanja kosovskega konflikta.

Da je Slovenija odigrala pomembno vlogo pri reševanju kosovskega konflikta (oziroma njegovem poskusu) torej vemo, kako pa je z vplivom kosovskega konflikta na slovenske osamosvojitvene procese? Glede na političnogeografsko in družbeno ločenost območja se je to vprašanje lahko pojavilo predvsem zaradi federativne ureditve Jugoslavije, zapisane v ustavi iz leta 1974, ki je dajala razmeroma veliko svobode republikam pri urejanju njihovih notranjih zadev, hkrati pa v precejšnji meri izenačila pristojnosti avtonomnih pokrajin z republiški pristojnostmi. To je resnici na ljubo v Srbiji, kot edini republiki z avtonomnima pokrajinama že samo po sebi prineslo potencialno konflikten položaj. Veliko strokovnjakov je ugotavljalo, da tovrstna ureditev Srbijo postavlja v neenakopraven položaj s preostalimi republikami, a rešitve, ki so jih predlagali, niso bile ustrezne. Kako hkrati zagotoviti avtonomijo Kosova, ga ohraniti v srbskih okvirih, preprečiti medetnične spore in zagotoviti enakopravnost Srbije v razmerju do ostalih republik Jugoslavije? To je torej kosovski gordijski voz, ki še do danes ni srečal svojega Aleksandra.

Srbija se je v Jugoslaviji torej počutila omejeno. Kaj je več doprineslo k tem občutkom realni pravni problemi ureditve ali zgolj nacionalistična težnja po hegemonizmu v Jugoslaviji in nadzoru nad Kosovim za nas v tem trenutku niti ni toliko pomembno, vemo pa, da je želela svoj položaj v federaciji spremeniti, kar je lahko storila le preko spremembe ustavne federativne ureditve Jugoslavije. Srbija je rešitev videla v zmanjšanju pristojnosti republik in in predvsem pokrajin, saj bi na ta način onemogočila potrebo po notranjem soglasju, ki je pogosto preprečilo spremembe, ki si jih je želela ožja Srbija. Tako so se pojavile različne pobude po spremembi ustave, ki pa so jih nekatere jugoslovanske republike ter seveda tudi avtonomni pokrajini zavračali kot centralistične in unitaristične. Vsak poseg v ustavno

ureditev, ki ga je povzročila težnja po notranji srbski prevladi, je sprožila tudi za njeno uresničitev nujno spremembo zvezne ustave, ki pa bi vplivala tudi na ostale republike, vključno s Slovenijo. To pa je spodbudilo povezovanje delov Jugoslavije, oziroma bolje rečeno politikov v dve nasprotujoči si strani: »srbsko« stran, ki je zagovarjala spremembe federativne ureditve, ter »slovensko« stran, ki je spremembam odnosov v federaciji nasprotovala. Prva bi s spremembami lahko veliko pridobila, medtem ko bi slednja lahko veliko izgubila.

Zanimiva pa je začetna opredelitev konflikta kot izrazito ekonomskega. Seveda je bil to pomemben del kosovskega problema, saj je še dodatno pripomogel k zaprtosti kosovske družbe, vsekakor pa ne najpomembnejši, kot se je izkazalo proti koncu osemdesetih let, ko je nacionalno vprašanje izrazito prevladalo. Vsekakor je k pomenu ekonomskega vidika problema prispevala tudi takrat aktualna slaba ekonomska situacija v državi. Decentralizacija in določeni vidiki samoupravljanja naj bi z zmanjšanjem vpliva politike in centralne oblasti prinesli več ekonomskih uspehov, a rezultati so bili ravno obratni, namesto oblikovanja svobodnega trga, kjer bi si podjetja iz posameznih republik konkurirala in na ta način tudi razvijala, so se republike zapirale same vase in tako le povečevale ekonomske razlike med razvitimi in nerazvitimi deli, hkrati pa so produkti in tehnologija v primerjavi s tujo konkurenco postajali slabši in dražji. To je prineslo nezadovoljstvo in željo po spremembah sistema in to je bil le argument več k težnjam po povečani centralizaciji. A tudi ekonomska situacija ni prepričala zagovornikov obstoječe ustave, da bi spremenili svoja stališča o ohranjanju decentralizirane ureditve Jugoslavije. Ti so bili mnenja, da je za slabe ekonomske rezultate krivo slabo izvajanje ustave in zakonodaje. Obe strani sta si bili edini, da so nujne spremembe, razlika pa je bila v tem, da je ena stran zagovarjala sistemske spremembe in revizijo, medtem ko je druga zahtevala zgolj spremembe v operativnosti in učinkovitosti danega sistema.

Ta boj pa ni potekal le na politični ravni. Potekal je tudi v intelektualni in alternativni sferi. Na tem mestu bi bila morda aktualna polemika, če ni bil na ravni »uradne« politike opravljen le manjši del te vojne med centralizmom in federalizmom. Vsekakor tudi »uradni« slovenski politiki niso bili navdušeni nad zmanjševanjem svojih pooblastil in so načeloma zavračali centralistične težnje, a nanje so iz alternativne politike leteli tudi očitki o premalo zavzeti držji, ki naj bi izhajala iz skrbi za lasten položaj in ne položaj države, oziroma državljanov. Kritika politiki, tako srbski, kot tudi slovenski in jugoslovanski, je izhajala tako

iz intelektualne sfere kot tudi iz alternativne in tudi takrat nastajajoče civilnodružbene sfere. Pluralnost razprave, ki se je razvila okoli ustavnih sprememb in kasneje okoli stavke rudarjev s Kosova, ni imela primerljivih dogodkov v slovenski zgodovini. Vanjo so se vključili tako strokovnjaki kot tudi pisatelji, novinarji, navadni državljani, alternativa, aktualna oblast, mladina ... Te razprave so postale znanilci demokratizacije družbeno-političnega prostora in z razpravami o preoblikovanju federativne ureditve postavile temelje kasnejšim razpravam o konfederaciji in nazadnje o osamosvojitvi.

Konstitucija javne razprave, pluralnega političnega prostora in civilne družbe je torej nedvomno vplivala na osamosvojitvene procese v Sloveniji, a ostane nam še natančnejša obrazložitev vloge kosovskega konflikta pri tem. Že v uvodu sem zapisal, da je kosovski konflikt posledica prekrivajoče se želje po teritorialnosti dveh etničnih skupin, ene s predvsem zgodovinskimi in druge z bolj sodobnimi temelji. V osemdesetih letih je imela Srbija še politično oblast nad območjem, a je bila ta zelo omejena. Svoj položaj si je zato želela izboljšati in zato hotela spremeniti pravno ureditev, ki pa je zajemala tudi Slovenijo. V tem momentu je prišlo do novega konflikta, tokrat med Srbijo in Slovenijo, zaradi solidarnosti s Kosovom in strahu pred izgubo lastnega položaja, o čemer je že bilo pisano zgoraj. Ker ni prišlo do za Srbijo želenih sprememb, so je njena politika preusmerila na diskvalifikacijo nasprotnikov, notranjo represijo ter tudi populizem v obliki spodbujanja nacionalnih čustev in mitingov. Ker so bili med tarčami diskvalifikacije tudi nekateri mediji, med drugim tudi Mladina, je prišlo do solidarnosti med žrtvami diskvalifikacij. Napaka srbske strani je bila, da si je med svoje nasprotnike pridobila tudi nekatere medije. Ti so le zaostri svojo politiko in še več pozornosti posvetili kosovskemu konfliktu, saj so napade na svobodo na Kosovu razumeli kot napade na federacijo, Slovenijo ter tudi njih same. Prišlo je do solidarnosti in koalicije med kosovskimi Albanci in v jugoslovanskem okvirju politično nekorektnimi slovenskimi mediji (v slovenskem okvirju so bili že bolj sprejemljivi), ki so imeli vzvode vpliva na javnost in posledično na njeno mnenje, prostora, ki ima velik vpliv na družbo in je bil v tistem času precej ožji kot je danes, kar pomeni, da je imela vsaka objavljena novica večji pomen, kot ga ima danes v poplavi informacij in medijev. Ni pa bil napad na medije edini razlog, zakaj so se ti obrnili proti Srbiji, oziroma njeni politiki. Na začetku je bilo za kritično poročanje o konfliktu pomembna tudi takratna ideologija »bratstva in enotnosti« v kontekstu prevlade delavskega vprašanja nad nacionalnim. Vsak eksces, ki je le malo dišal po nacionalnem, je bil s strani uradne politike kmalu označen za sumljivega. Tako so dogodki na Kosovu kmalu dobili to negativno konotacijo in z njimi vsakršno kritično poročanje o njem,

pa čeprav so opozarjali le na spoštovanje temeljnih človekovih pravic ali pa želje po večji obveščenosti. Tako si je »slab sloves« pri poziciji pridobila tudi Mladina.

Podoben proces premika težišča dojemanja konflikta se je zgodil v akademski sferi. Pred vnovičnim odprtjem konflikta leta 1989 je večina akademikov še ostala naklonjena ekonomskim vzrokom krize na Kosovu, po njem pa je opaziti večjo dovzetnost do kritike srbskega nacionalizma. Nekoliko prej je tovrsten diskurz uveljavil krog intelektualcev, zbran okoli Društva slovenskih pisateljev. Če vključimo še analizo poročanja Mladine, lahko rečemo, da je akademska sfera o vprašanju precej dlje časa ohranjala »konzervativno« stališče, oziroma bolje rečeno stališče, ki je ohranjalo takrat ustaljeno dojemanje mednacionalnih konfliktov. Zdi se, da se je alternativa prej poistovetila s kritiko predlaganih sprememb (centralizacije in manjšanja obsega republiških svoboščin) in iskanjem novih rešitev za Jugoslavijo in kasneje Slovenijo.

Če torej vse skupaj postavimo v kontekst osamosvojitve Slovenije, se pravi nastanka nove politične tvorbe ali drugače povedano nove organizacije obvladovanja prostora, lahko rečemo, da je ta med drugim tudi posledica borbe za teritorialnost dveh etničnih skupin znotraj okvira Jugoslavije. Nedosledno urejena ali drugače rečeno, nekoliko nesimetrična federativna ureditev je povzročila konflikt, ki se je odvijal na sicer odmaknjenem področju, a je zaradi posegov v federalno ureditev cele Jugoslavije vplival na odnose med članicami federacije. Ti konflikti so odprli razpravo o novih oblikah ureditve jugoslovanskega prostora, ki pa so si bile med seboj zelo različne. Ker je Srbija oziroma njeno vodstvo z Miloševićem na čelu za doseg svojih ciljev začelo uporabljati tudi alternativne metode, ki so bile pogosto tudi v neskladju z obstoječim pravnim redom, je to pripeljalo do še večjih konfliktov, ti pa so v povezavi z vsemi ostalimi notranjimi kot tudi zunanji dejavniki pripeljali slovensko politiko, intelektualno in alternativno sfero, do razmišljanj o konfederativni ureditvi in na koncu do osamosvojitve Slovenije, kar pomeni, da je kosovski konflikt na slovenske osamosvojitvene procese vplival spodbujevalno.

V uvodu sem navedel nekaj ciljev, ki naj bi jih s tem delom dosegel. Kot prvo sem navedel analizo položaja Kosova v Jugoslaviji, temu pa so sledili še prepoznavanje določenih procesov in njihova analiza ter iskanje povezav med kosovskim konfliktom in ustavnimi spremembami v Jugoslaviji v tistem času. Te cilje sem po lastni oceni dosegel in z njimi opravil precejšnji del zadane naloge. Nekoliko več težav sem imel z oddaljitvijo od razprave o nacionalizmih, saj je le ta vsekakor predstavljala enega izmed najpomembnejših delov

diskurza o Jugoslaviji, kosovskem konfliktu, položaju Slovenije v Jugoslaviji in ostalih problemih, s katerimi sem se srečal med pisanjem te naloge. Nekaj težav mi je povzročalo tudi prepoznavanje vpliva kosovskega konflikta na samo dogajanje v Sloveniji, pogosto je bil namreč zabrisan ali pa sploh ni bil izrecno omenjen, čeprav se je dalo zaznati, da ima vpliv na kontekst določenih procesov. Na koncu po predelanem gradivu, opravljeni analizi in sintezi lahko potrdim svojo hipotezo in zapišem: kosovski konflikt je vplival na osamosvojitvene procese v Sloveniji.

SUMMARY

Usually one doesn't doubt that the same factors influence all parts of the country. This being a consequence of the assumption that a country is unified society. In social sciences this perception is known as methodological nationalism. Lately the latter was often criticized since globalisation is decreasing the influence of the countries.

Our case is contrary to that assumption. In the 80's Kosovo was, because of its geographical and economical remoteness and cultural differences, separated from other parts of Yugoslavia. Their society was unknown to them. Only after the conflicts in 1981 have the initiatives to know more about this part of Yugoslavia started in which Slovenian media also participated. Slovenia therefore took part in solving the Kosovo conflict and tried to influence on the unravelling of these events.

Serbia started to express its disagreement with the existent model of federalism, more exactly the Kosovo situation, and its wish to change it. With this changes Serbia would gain meanwhile Slovenia would lose. The bad economical state gave Serbia another argument for the change of the constitution, Slovenia on the other hand tried to prove that the current state is just another consequence of bad leadership. There was an increased criticism of the government, Serbian as also Slovenian.

By responding to this criticism Serbian government additionally encouraged the opposition, mainly the intellectuals and the media, to dedicate themselves even more to uncovering the problems of the country. In academic circles has even before the beginning of the conflicts in 1989 predominated the opinion that the reason for the conflict lied in economical situation but then thier opinion turned in favor of ethnic conflict. For the first time the confederate state of Yugoslavia was considered, which was an important step towards Slovenian independence. With that we are able to confirm the hypothesis that Kosovo conflict had an important influence on the process of Slovenia gaining its independence.

15. Viri in literatura

- Adam, F., 1986. Tradicionalističen pristop k reševanju mednacionalnih konfliktov. Mladina, l. 44, št. 12, str. 17.
- Atmospheric rainfalls. Kosovo agency of statistics. 2009. URL: <http://esk.rks-gov.net/ENG/about-kosovo/weather-a-climate/110-atmospheric-rainfalls-> (Citirano: 12. 7. 2012)
- Bebler, A., 1988. Kako do reformske koalicije družbenih sil? Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 678–682.
- Bobi, G., 1986. Sheme in predsodki Milana Kangrge. Mladina, l. 44, št. 21, str. 3–4.
- Bobi, G., 1987. Možnosti albanskega intelektualca. Mladina, l. 45, št. 31, str. 16.
- Bučar, F., 1987. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 29–34.
- Butković, D., 1988. Velika uvertura Velike Srbije. Mladina, l. 46, št. 38, str. 12–13.
- Climate. Kosovo agency of statistics. 2009. URL: <http://esk.rks-gov.net/ENG/about-kosovo/weather-a-climate/106-climate-> (Citirano: 12. 7. 2012)
- Delegatski sistem, nepogrešljiva sestavina samoupravnega sistem. Pogovor s Cirilom Ribičičem. 1981. Zajc, S. (ur.). Mladina, l. 39, št. 23, str. 4-6.
- Demographic changes of Kosovo population. 2008. Pristine, Statistical office of Kosovo, 21 str. URL: http://esk.rks-gov.net/ENG/publikimet/doc_view/521-demographic-changes-of-the-kosovo-population-1948-2006?tmpl=component&format=raw (Citirano: 5. 9. 2012)
- Damjanić, N., 1981a. Nacionalno vprašanje. Mladina, l. 39, št. 5, str. 14–15.
- Damjanić, N., 1981b. Hic rhodus, hic salta! Mladina, l. 39, št. 25, str. 3.
- Damjanić, N., 1982. O Kosovu. Mladina, l. 40, št. 36, str. 6.
- Damjanić, N., Kovšca, R., Leskovar, B., 1981. Zgodovina, ki obremenjuje. Mladina, l. 39, št. 25, str. 13.
- Damjanić, N., Leskovar, B., 1982. Kosovo v Jugoslaviji. Mladina, l. 40, št. 22, str. 8–9.
- Dornik, Z., 1986. Prispevek za polemiko o Kosovu ... Mladina, l. 44, št. 12, str. 4.
- Flere, S., 2007. Zborovanje v Cankarjevem domu, mitingaštvo in prepovedan miting v Ljubljani. Studia Historica Slovenica, l. 7, št. 1/2, str. 93–102.
- Gantar, P., 1987a. Ustavne spremembe. Mladina, l. 45, št. 7, str. 14.

- Gantar, P., 1987b. Ustavne spremembe II. Mladina, l. 45., št. 9., str. 14.
- Geographic information about Kosovo. Kosovo agency of statistics. 2009. URL: <http://esk.rks-gov.net/ENG/geographic> (Citirano: 12. 7. 2012)
- Golobič, G., 1989. CD – tehnika prihodnosti. Mladina, l. 47, št. 12, str. 13.
- Grum, O., 1989a. Косова е јона. Mladina, l. 47, št. 13, str. 21–23.
- Grum, O., 1989b. Zakaj so nama zaprli sina? Mladina, l. 47, št. 32, str. 25–27.
- Hladnik-Milharčič, E., Zavrl, F., 1989. Orli, zvezde in kladiva. Mladina, l. 47, št. 8., str. 23–24, 41.
- Islami, H., 1987. Ali je rodnost ideološki problem? Mladina, l. 45, št. 36, str. 35.
- Islami, H., 1989. Demografski problemi Kosovo i njihovo tumačenje. V: Gaber, S. (ur.). Kosovo-Srbija-Jugoslavija. Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS – Knjižnica revolucionarne teorije, str. 39–66.
- Ivo Andrić in Albanci, 1985. Kovač, M. (ur.). Mladina, l. 43, št. 34, str. 36–37.
- Jagarinec, Z., 1981. Zgodovina, ki obremenjuje. Mladina, l. 39, št. 26, str. 4–5.
- Jalušič, V., 1987. Populacijska politika na Kosovu. Mladina, l. 45, št. 4., str. 29–30.
- Jalušič, V., Kuzmanić, T., 1989. Posilstvo po albansko. Mladina, l. 47, št. 4., str. 29–34.
- Jambrek, P., 1987. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 18–21.
- Janša, J., 1987a. Ne nasedajmo. Mladina, l. 45, št. 30, str. 4.
- Janša, J., 1987b. Tokratna ustava ne bo samo proslava. Mladina, l. 45, št. 34., str. 4.
- Janša (ustava) in Billy the Kid, 1988. Zavrl, F. (ur.). Mladina, l. 46, št. 31–32, str. 8.
- Jogan, M., 1988. Gostobesednost in nejasnosti. Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 683–684.
- Kaj pomenijo »dogodki na Kosovu«? 1981. Zajc, S. (ur.). Mladina, l. 39, št. 16, str. 7.
- Klinar, P., 1988. Strukturalni pluralizem. Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 675–678.
- Klopčič, V., 1981. O opredeljevanju nekaterih pojmov v zvezi z narodnostnim vprašanjem v SFRJ. Mladina, l. 39, št. 40, str. 22–24.
- Komac, M., 1981. Narodnostne manjšine v boju za mir in mednarodno sodelovanje. Mladina, l. 39, št. 40, str. 19–20.
- Kosovo. UNEP/GRID-Arendal. 2005. URL: <http://enrin.grida.no/soe.cfm?country=CS-KM> (Citirano: 12. 7. 2012)

- Kosovo. The World Factbook. CIA. 2012. URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> (Citirano: 5. 9. 2012)
- Kosovo-Srbija-Jugoslavija, 1989. Gaber, S. (ur.). Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS – Knjižnica revolucionarne teorije, 342 str.
- Kovač, B., 1990. Kam gre Jugoslavija. V: Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Za konfederalno Slovenijo. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str. 116–120.
- Kovač, M., 1987. Požig Reichstaga, Paračin chain-saw massacre. Mladina, l. 45, št. 31., str. 12–13.
- Kreft, L., 1990. Povezovanje levih sil v Jugoslaviji. V: Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Za konfederalno Slovenijo. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str. 112–115.
- Kullashi, M., 1989. Kosovska kriza i kriza Jugoslavije. V: Gaber, S. (ur.) Kosovo-Srbija-Jugoslavija. Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS – Knjižnica revolucionarne teorije, str. 17–24.
- Kuzmanić, T., 1988. Od kosovske do srbske republike in nazaj. Mladina, l. 46, št. 16–17, str. 29.
- Lazić, Ž., 1988. Dol z ustavo! Mladina, l. 46, št. 31–32, str. 31.
- Lesjak, M., 1986a. »Ne poznam faktorja, ki ogroža albanski narod«. Mladina, l. 44, št. 5, str. 8–10.
- Lesjak, M., 1986b. Srbi so žrtev obstoja Jugoslavije. Mladina, l. 44, št. 7, str. 9–10.
- Lesjak, M., Luburović, Ž., Selimović, Š., 1988. Intervju: Milovan Djilas. Mladina, l. 46, št. 7, str. 27–36.
- Leskovar, B., 1986. Kosovska zima. Mladina, l. 44, št. 5, str. 6–7.
- Mahkovec, U., 1986. Čigavo je Kosovo. Mladina, l. 44, št. 15, str. 1.
- Malcom, N., 1999. Kosovo. A Short History. New York, Harper Perennial, 492 str.
- Maliqi, S., 1987. Kako priti iz kosovske krize. Mladina, l. 45, št. 30, str. 10–11.
- Markič, B., 1988. Kriza in ustavne spremembe. Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 659–663.
- Meier, V., 1996. Zakaj je razpadla Jugoslavija. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 353 str.
- Mekina, I., Shala, B., Surroi, V., Vasović, S., 1988. Mračni dnevi republike. Mladina, l. 46, št. 50, str. 8–11.

- Melik, A., 1958. Jugoslavija. Zemljepisni pregled. Ljubljana, DZS, 675 str.
- Menart, J., 1987. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 55–63.
- Mihelj, V., 1988. Milošević Ante Portas. Mladina, l. 46, št. 37, str. 8.
- Mihelj, V., 1989. Opinionit public në Kosovë. Mladina, l. 47, št. 6, str. 16–17.
- Mladenović, F., 1985. Imejte se radi! Mladina, l. 43, št. 42, str. 10–11.
- Mužević, B., 1990. Pogledi na možnosti in smeri preoblikovanja Jugoslovanske skupnosti. V: Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Za konfederalno Slovenijo. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str. 104–111.
- Nežmah, B., 1987. Za odprte kroge. Mladina, l. 45, št. 12, str. 1.
- Novak, A., 1989. Pekel na Kosovu. Mladina, l. 47, št. 8, str. 24.
- O ustavnih spremembah, 1987. Šeligo, R. (ur.). Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, 129 str.
- Osmani, S., 1981. Koraki k sodelovanju. Mladina, l. 39, št. 20, str. 25.
- Pak, M., 1990. Kosovo. Geografski obzornik, letnik 37, številka 3/4, str. 4–32.
- Peršak, T., 1987. Pledoaje za ustavne spremembe. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 40–44.
- Pirjevec, J. 1995. Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjodjevićeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa, 461 str.
- Pleterski, J., 1986. Narodi, Jugoslavija, revolucija. Ljubljana, ČZDO Komunist – TOZD Komunist Ljubljana in Državna založba Slovenije, 426 str.
- Population. Kosovo Agency of Statistics. 2008. URL: <http://esk.rks.gov.net/ENG/population> (Citirano: 5. 9. 2012)
- Population, households according to settlements and territorial organisation of Kosovo until 2008. 2009. Prishtina, Statistical office of Kosovo, 119 str. URL: http://esk.rks.gov.net/ENG/publikimet/doc_view/839-population-households-according-to-settlements-and-terrororganization-of-kosovo-until-2008?tmpl=component&format=raw (Citirano: 5. 9. 2012)
- Rekos 2011; Population and housing census in Kosovo. Preliminary results – June 2011., 2012. Prishtina, Statistical office of Kosovo. URL: <http://esk.rks.gov.net/rekos2011/repository/docs/REKOS%20LEAFLET%20ALB%20FINAL.pdf> (Citirano: 2. 9. 2012)

- Repe, B., 2002. Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana, Modrijan, 459 str.
- Ribarič, M., 1988. Ustavna razpotja. Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 531–538.
- Ribičič, C. 1987. Zasnova ustavnih sprememb. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 4–17.
- Ribičič, C., 1990. Ponudba za konfederalno preureditev jugoslovanske skupnosti. V: Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Za konfederalno Slovenijo. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str. 18–23.
- Ribičič, C., Tomac, Z., 1987. Ustavne spremembe. Ljubljana, Cankarjeva založba, 286 str.
- Rotar, J., 1987. Znani alternativni. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 81–84.
- Roter, Z., 1988. Jugoslovanska različica realsocialističnega družbenega načrta? Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 657–659.
- Rupel, D., 1987. Začetek postopka za spremembo ustave SFRJ. V: Šeligo, R. (ur.). O ustavnih spremembah, 1987. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev, str. 45–50.
- Rupel, D., 1988. Štirje koncepti ustavnih sprememb. Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str.
- Samarđić, S., 1989. Jugoreformska dilema – između nacionalnog i demokratskog. V: Gaber, S. (ur.) Kosovo-Srbija-Jugoslavija. Ljubljana, Univerzitetna konferenca ZSMS – Knjižnica revolucionarne teorije, str. 163–172.
- Slovenci rušijo Jugoslavijo, 1989. Lesjak, M. Mladina, l. 47, št. 34, str. 20.
- Solze, znoj in kri, 1986. Kovač, M. (ur.). Mladina, l. 44, št. 12, str. 14–17.
- Suhadolnik, G., 1986. Parole bitku ne dobivaju. Mladina, l. 44, št. 7, str. 18–19, 33.
- Šetinc, M., 1982. Vtisi s Kosova. Mladina, l. 40, št. 40, str. 10–11.
- Šetinc, M., 1988. Kasno stiže Marko na Kosovo. Mladina, l. 46, št. 33, str. 9.
- Šviga, D., 1986a. Zaščite umetniške svobode in Albanci. Mladina, l. 44, št. 1, str. 32–33.
- Šviga, D., 1986b. Mizerere od Aten do mizarjenja. The Jesus and Mary Chain. Mladina, 1986, št. 6, str. 30-31.
- Šviga, D., 1986c. Polharji, na plan. Mladina, l. 44, št. 31, str. 31.
- Šviga, D., 1986d. Ljubezen gore premika. Mladina, l. 44, št. 37, str. 31.
- Šviga, D., 1986e. Na robijo z vsemi, ki ne ljubijo ljubezni! Mladina, l. 44, št. 38, str. 31.

- Tasić, D., 1986a. Kosovo moja deželca (I). Mladina, l. 44, št. 14, str. 46–47.
- Tasić, D., 1986b. Kosovo moja deželca (II). Mladina, l. 44, št. 15, str. 46–47.
- Tasić, D., 1986c. Kosovo moja deželca (III). Mladina, l. 44, št. 16, str. 30–31.
- Tasić, D., 1986d. Kosovo moja deželca (IV). Mladina, l. 44, št. 17, str. 46–47.
- Tasić, D., 1986e. Kosovo moja deželca (V). Mladina, l. 44, št. 18, str. 30–31.
- Tasić, D., 1986f. Kosovo moja deželca (VI). Mladina, l. 44, št. 19, str. 46–47.
- Tasić, D., 1986g. Kosovo moja deželca (VII). Mladina, l. 44, št. 20, str. 46–47.
- Tasić, D., 1987a. Nezaželjeni pisatelji. Mladina, l. 45, št. 10, str. 5.
- Tasić, D., 1987b. Prizren središče sveta. Mladina, l. 45, št. 32, str. 8–9.
- Tomac, Z., 1990. O prehodu iz federacije v konfederacijo. V: Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Za konfederalno Slovenijo. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str. 87–95.
- Ustav Socialističke republike Srbije, Ustav Socialističke avtonomne pokrajine Vojvodine, Ustav Socialističke avtonomne pokrajine Kosova, 1974. Beograd, Savremena administracija, 750 str.
- Ustava FLRJ in ustave ljudskih republik, 1948. Beograd, Uradni list FLRJ, 362 str.
- Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, 1963. Beograd, Časopisni zavod Uradni list SFRJ, 179 str.
- Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, 1974. Ljubljana, dopisna delavska univerza, 173 str.
- Veliki geografski atlas Jugoslavije. 1987. Bertić, I. Zagreb, Liber, 272 str.
- Vogrinc, J., 1990. Samostojna Slovenija in razpad Jugoslavije. V: Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Za konfederalno Slovenijo. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, str. 29–32.
- Voje, I., 1994. Nemirni Balkan. Zgodovinski pregled od 6. do 18. stoletja. Ljubljana, DZS, 295 str.
- Vrhovnik, M., 1989. Ne joči Branko! Mladina, l. 44, št. 29, str. 17.
- Women and men Kosovo. 2011. Prishtina, Population of Statistic department, 59 str.
URL: http://esk.rks-gov.net/ENG/publikimet/doc_view/979-women-and-men-in-kosovo-2010?tmpl=component&format=raw (Citirano: 5. 9. 2012)
- Za konfederalno Slovenijo, 1990. Blatnik, V., Kos, D., Ribičič, C. (ur.). Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 153 str.

- Zajc, D., 1988. Problematizacija odnosa med političnim in ekonomskim sistemom. Teorija in praksa, l. 25, št. 5, str. 663–666.
- Zajc, S., 1981. Ne dotikaj se mojih krogov! – O, pač! Mladina, l. 39, št. 24., str. 3.
- Zavrl, F., 1989. Jugoviči? Mladina, l. 47, št. 15, str. 2023.
- Zlobec, J., 1986a. Ko se razplamenijo strasti, razum umolkne. Mladina, l. 44, št. 12, str. 17.
- Zlobec, J., 1986b. Gani Bobi: Sheme in predsodki Milana Kangrge. Mladina, l. 44, št. 21, str. 3.
- Zlobec, J., 1987. Trezen poudarek za katerega je potrebna informacija, Kosovo. Mladina, l. 45, št. 21, str. 16.
- Zupančič, J., 2009. Političnogeografska analiza Balkana. Dela, 32, str. 85–134. URL: http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/publikacije/dela/files/dela_32/06_zupancic.pdf (Citirano 5. 9. 2012)
- Žagar, M., 1994. Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije iz leta 1974 in osamosvajanje republike Slovenije. V: Grafenauer, B. (ur.). Slovenci in država. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 367–378.
- Žerdin, A., 1987. Ali je Kelmendi res streljal na Jugoslavijo? Mladina, l. 45., št. 31, str. 13–14.

16. Seznam prilog

Slika 1: Karta Kosova	10
Slika 2: Starostna piramida Kosova za leto 1999.....	12

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je zaključna seminarska naloga v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Podpis: